

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PG 3948

M 24 N 2

ВЕРХ НАКОВИЙ

НАШИ ЗНАКОМІ

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

187

Осип Маковей № 372.

ОСИП МАКОВЕЙ.

Наші знакомі

Наші знакомі.

(НАЧЕРКИ).

(ЗАХОДОМ К. СТУДИНЬСКОГО).

ЛЬВІВ
НАКЛАДОМ А. ХОЙНАЦКОГО.
З друкарні В. А. Шийковського.
1901.

PG3948
. M24 N2

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

Digitized by Google

ДВА СТАВКИ.

(Весняна іділля).

Великий кохінхінський когут у панським курнику злопотів крилами і товстим басом засьпівав: ку-ку-рі-ку! Його сильний голос збудив когута на приходстві і сей засьпівав так само басом: ку-ку-рі-ку! Почув се когут в учителя і відповів обом високим тенором, що й він також не спить. А за сими трьома когутами стали відзивати ся ріжними голосами селянські когути в цілім селі, так що ку-ку-рі-ку тягло ся з пів милі, з одного кінця села аж на другий. А по тім знов усе затихло.

Ціле село спало.

Була ясна і тепла ніч на весні. Місяць стояв саме над панським ставком, приглядавав ся собі у воді, як у зеркалі, і від часу до часу заслонював очи хмаркою: поганий ставок, повен жаб! аж не мило дивити ся! Він перейшов понад панським огородом і заглянув у громадський ставок: тут очерети і болото і жаб ще більше. Закутавшить у хмарку, місяць пійшов далі своєю дорогою і аж над лісом за селом знову роз'яснив своє бліде, повне лице.

*

Річка, що випливала з ліса і, загачена в панським огороді, творила панський ставок, а загачена в друге на громадській толоці, творила громадський ставок, блисла тепер против місяця сріблом. Небо і повітре стало темно-синє, тільки ліс чорнів оподалік.

Так у сю місячну, весняну ніч дивні річи заподіяли ся в обох ставках. У панським ставку жили польські жаби, бо пан був Поляк, а у громадським ставку жили руські жаби, бо громада була руська.

Спершу громадський ставок дрімав; чи втомили ся руські жаби після денної жары, бо їх ставок лежав як простерта плахта на сонці, чи може ждали на що, — тихо було у ставку, тільки троца і пувар шуміли ледви замітно.

Один лише самець, Жабур не спав і не дрімав; виліз на листок водяної лілії, надув ся і думав важку думу. Там у панським ставку о кількасот кроків діяло ся щось незвичайне. Чути було поодинокі голоси жаб, але ціла польська жабяча громада не верещала, як се було в її звичаю і вдачі. Дивуєть ся руський Жабур, що таке стало ся галасливим польським сусідам; він зіскочив із листка у воду і помаленьки річкою підплив під польський ставок. Виліз на беріг, роздивив ся і зрозумів, у чім діло: панський ставок у тім місці, куди ще місяць кидав своє проміне на воду і на беріг, аж кишів від жаб, що збігли ся до купи і очевидно приготувляли ся до великого концерту.

На жабуриню був концертний поміст. На

нього вискочив жваво шляхтич, пан Жабчинський і почав промову, звісно, по польськи:

»Куми і кумове! Сьвяткуємо сеї ночі пам'ять нашого поета Адама, що у своїх поезиях геніяльним способом описав не тільки людей і иньших звірів, але й нашу жабячу громаду. Хто з вас не знає чудового уступу з »Пана Тадея«, посьвяченого нашим жабячим концертам! Сей уступ додає нам національної гордості, кожда польська жаба повинна знати його на пам'ять. Описуючи вечірній концерт, наш перший і найславнійший у славянським сьвітї поет призначив найбільше місця нам, польським жабам. Вечірній або нічний концерт на весні без нашої участі не був би концертом; ми найкрасші на сьвітї сьпіваки, бо не даром наш геній описав нас такими віщими словами:

Na finał szmerów muszych i ptaszęcej wrzawy
 Odezwały się chórem podwójnym dwa stawy;
 Jako zakłète w górach kaukazkich jeziora,
 Milczące przez dzień, grające z wieczora.
 Jeden staw, co toń jasną i brzeg miał piaszczysty,
 Modrą piersią jęk wydał cichy, uroczysty;
 Drugi staw, z dnem błotnistem i gardzielem
 [mętnym,
 Odpowiedział mu krzykiem żałośnie namiętnym;
 W obu stawach piał żab niezliczone hordy,
 Oba chóry zgodzone w dwa wielkie akordy.
 Ten fortissimo zabrzmiał, tamten nuci zcicha,
 Ten zdaje się wyrzekać, tamten tylko wzdycha:
 Tak dwa stawy gadały do siebie przez pola,
 Jak grające naprzemian dwie arfy Eola.

Мої куми і кумове! Скільки признання для нас у сих словах безсмертного поета! Чим для

покійних Греків був сам бог Еоль зі своїми інструментами, тим для польського народу є ми, польські жаби! Як кавказькі озера, ми мовчимо за дня, розважаємо свою славу минувшину, згадуємо свою вітчину, в котрій жаби могли переплисти з одного моря в друге; за те вечерами і ночами співалимо про свою недолю: і fortissimo і pianissimo, і ридалимо і зітхаємо. А в нашій співі є нечувана, чисто польська гармонія, наші жабячі ставки складають ся в божескі акорди, показуючи, що одно в нас серце і один ідеал: великий став від моря до моря, себ-то одно велике море, але без солоної води, в котрім ми гуляли би собі без остраху перед бузьками і иньшими ворогами нашої вітчизни! І ми собі такий став знову заложимо і будемо в ній горою над усіми иньшими жабами: московськими, українськими і німецькими, горді на свій давній шляхотський рід, на нашу гармонію і організацію суспільної праці, — горді на те, що наш найбільший поет признав нам першество у вечірних концертах, як найкрасшим польським співакам, так що мало-що змінивши слова генія, ми можемо покласти на всіх своїх нотах девізу:

W stawach sobie nucimy, jak arfy Eolskie:
Zadne żaby nie grają tak cudnie, jak polskie!

Бесідник скінчив і по цілім польським ставку розлягли ся нараз грімкі рехканя і кваканя. Почав ся концерт польських жаб на честь Міцкевича, зложений з патріотичних декляма-

ций, співів, гри на сопілках із троці і з гімнастики жабячих соколів. Соколи вилазили на стрімкий, високий беріг і скакали стрімголов у воду, не розбиваючи собі притім нічого. Крик був такий, що аж до села було чути.

Руський Жабур сидів спершу спокійно на березі, приглядав ся всему і слухав. Але гадка про виспість польських жаб страшенно гризла його і обурювала тим більше, чим довше думав він над нею; вкінці крикнув він з обуреня: »овва!« і не чекаючи на кінець польського концерту, скочив у річку та поплив у громадський ставок. Найшов тут у троці ученого професора, доктора Жабського, збудив його носом і спитав наляканим голосом:

— Чи Шевченко не писав нічого про руські жаби?

Др. Жабський думав кілька хвилин. Підніс очі до неба і почав говорити поважно: — Наш батько Тарас, заким запалив лучницю правди, волі і науки, мусів перше уродити ся і він справді уродив ся в часи Наполеона Великого, коли в Європі...

— Я не про се питаю ся, тільки чи він писав що про жаби?

— Почекай, я тобі скажу: то все треба брати історично, генетично і критично, треба показати звязь...

— Ет! бузько тебе бери!

І Жабур поплив дальше, до громади менше вчених жаб. Збудив усіх голосним окликом: »Куми! куми! ех-ех-ех!« Виліз на листок і ждав.

— Квак! квак! Що таке? — спитала ся його громада.

— Кривда нам! — зверещав Жабур. — Ви спите, а там у польським ставку наші сусіди величають ся, що нема понад них, що вони найкрасші сьпіваки, порівнують себе з богами, а нас не мають і за комарів! Мої куми і кумове! Чиж є що на сьвітї красше, як українсько-руська пісня, як наші руські жабячі концерти! Нехай поети величають нас або й ні, — ми скромні і сьпіваємо не для людей і не для слави, — але наша пісня, наша дума не вмре, не загине! Наші пісні красші, як польські, наші концерти мають європейську славу! Тільки що ми не вміємо так надувати ся, як польські жаби! Але нехай вони собі й не знати які мрії снують про одно море, ми в се їх море не поліземо, ми не дамось, нас більше тут! Нехай собі польські поети величають свої жаби, а ми все таки горою! Наша девіза:

Польських жаб най поїдають
довгоногі бузьки;
жадні жаби не сьпівають
так гарно, як руські«

— Жадні жаби не сьпівають так гарно, як руські! — засьпівав ставок. — Славно, куме! Хе-хе-хе!

— Сьпіваймо, братя! Покажім, що ми знаємо!

І руський ставок почав сьпівати. Спершу жалібно, так жалібно, що аж серце краяло ся, на нуту: »А ти поїхав, мене понехав!« Потім

виступив мужеський квартет і засьпівав: »Ревета стогне Дніпр широкий«, пісню дуже відповідну до нічного концерту на ставку. Далі панна Жабківна, вилізши на трощу, сьпівала чудовим сопраном: »Ой одна я, одна!«, збуджуючи загальний смуток у серцях жаб'ячих кавалерів. Вкінці цілий ставок засьпівав *potpourri*, зложене по руському звичаю з похоронних і весільних пісень. Хор був прегарний і разом з ясною весняною нічю впливав на жаб'ячу душу так, що вона розпливала ся по цілім ставку.

Просьпівавши так кільканайцять пісень, руський ставок утомив ся і затих. Коли чув, а в польськім ставку сусіди як почнуть сьпівати: »Jeszcze Polska nie zginęła«, — аж луна йде! Гей, як прокине ся руський ставок, як загремить: »Ще не вмерла Україна!«, — настав такий вереск, що й розібрати було годі, що сьпівали одні, а що другі.

І не вмовкали вже оба ставки аж до самого досвіта, коли на край-небі зачервоніло ся сонце. І були би сьпівали привітну пісню самому сонцю, але з села надлетіли три бузьки, стали кружляти понад обома ставками, — всі жаби пірнули у воду і замовкли.

Конюх, що лежав на пасовиську і зовсім припав росою, підняв ся помалу і закрляв: — А грім би вас побив, прокляті жаби! Цілу ніч спати не дали!

НЕЩАСНА ПРИГОДА.

Зовсім несподівано був я при кінці 19-ого століття сьвідком нещасної пригоди, яка навчила мене не маловажити нашої літератури. Така пригода вже може не лучить ся нікому з Українців-Русинів у 20-ім століттю і тому я розповім її на памятку щасливим внукам і правнукам.

Я потребував книжки п. з. »Колоски з рідного поля« і прийшов до одного товариства купити її. Се товариство двацять пять літ друкувало ріжні книжки і складало їх у своїм магазині. Показчик книжок ріс і ріс, так що по 25 літах потрібний був цілий аркуш друку на вичисленє самих заголовків книжок. Сей показчик, розсиланий від часу до часу зі столиці на провінцію, будив там величезне патріотичне одушевленє; кождий народолюбець показував його в потребі противникам народу і казав притім гордо: „Дивіть ся! наша література! скільки її!“ І потім заховував показчик у столику, що-би при вільній хвилі прочитати хоч заголовки.

Праця не велика, а може придати ся. Ану-ж спитає хто:

— Читали ви »Зелену леваду«.

А патріот вивчив показчик і каже: — Читав! Се вийшло 1890. року і коштує 1 зр.

— Щож ви думаєте про сі оповідання?

— Оповідання? Нічого собі! Гарні. От не памятаю добре! Все забуваю. Здасть ся, їх написав Пупченко.

— Так.

— От бачите! хоч автора памятаю.

У показчику вичитав і я, що в товаристві можна дістати »Колоски«. Приходжу до урядника товариства.

— Маєте ви ще »Колоски«?

— Ви хочете кушити? — спитав він мене здивовано і недовірливо подивив ся на мене крізь окуляри.

— А вжеж!

— Є! є того ще сотки примірників. Дам вам за пів дармо. Ходіть!

Урядник підсунув окуляри в середини носа висше, засьвітив сьвічку і ми пішли до магазину товариства. Магазин складав ся з двох комор, одної — неясної, а другої — темної, і був заложений книжками з низу в гору аж під стелю. Колись певно було тут літератури менше, але в остатних кільканайцяти літах вопа так зросла, що вже не містила ся на полицях і лежала стиртами на підлозі. Під самими дверми тяжким муром, зложеним з грубих книжок, лежала »Славянська держава вперед 3000 літ«; мур був високий на півтора метра, а грубий на метер і ніяка людска сила була би не звалила його, хиба розкидаючи по книжці, як по цеголці. Коло Славянської держави то мурами, то чотиригранними стовпами лежали Байки, Сюпи,

Квітки з рідних нив, Зільник, Церковні відносини, Ранішні зорі і Підлісе. На них лежав порох давно не змитаний, але ще гриби не росли. Інші мури книжок подали ся в сѣй, або в той бік, декотрі й зовсім розвалили ся — і маґазин виглядав, як руїни старинного замку.

Урядник поставив сьвітло на Славянську державу і зайшов в уличку поміж Історію Руси і Вінки. Як заліз у сю уличку і схилив ся, то й зовсім щез мені з очий. Але небавом, як із ями, витяг він оберемок книжок, поставив на Вінки і придивив ся заголовкови:

— Е! се »Гірка жіноча доля«! — сказав він, зігнув ся і знову щез мені з очий. Витяг інші книжки і знову придивив ся. »Зелені левади«! Деж ті Колоски? Деж тут я їх бачив! Лежали за Хатою коло Малої менажерії. Я пам'ятаю!

Урядник шукав далі і зі щораз більшим зав'язтєм. Я взяв сьвічку в руки і посьвітив єму ближше. Він до кількох хвиль обставив перше мене Хатами, Долинами, Менажеріями, Нивами, Ланами, Загонами і Снопами, а нарешті кинув мені під ноги Зорі. Я сів на Хату і терпеливо дивив ся на роботу урядника. Він за хвилику оточив і себе Хмарами, Лунами, Соняшними проміннями, Громами, З півночи і З полудня, Довкола сьвіта і вже верх себе поставив »Зорю з місяцем«.

— Нема! — чув я тільки його голос. — Деж ті Колоски до біса загубили ся?!

І він уже з пересердєм став викидати

з дивної ями: В народ!, За народ!, Для народу, Маруся, Оксана, Приська, Вишивки, Жіноча неволя, Руська кухарка, Молитовник, Монастир на горі Афоні, Гній — душа в господарстві, Чернець, Зоологія, Апокрифи...

Я просто остовнів.

— Нема! — чув я тільки крик урядника. — Певно на полиці в горі!

І по хвилині я бачив, як він виліз з ями, став ногами на Оксану (драму в п'ятьох діях і 13 відслонах) і на »Руську кухарку«, поховзнув ся, заліз черевиком у »Жіночу неволю«, видрапав ся знову на верх і став твердо на Апокрифах. Уже простяг руку до горішньої полиці, як отут і склала ся нещасна пригода: полиці стояли перше твердо на книжках і ними також сильно підперті, а тепер підкнані з усіх боків, не могли встояти ся при стіні, під вагою українсько-руської літератури похилили ся, — і шур-р-р! звалили ся на урядника. Він упав в яму поміж Оксану, Марусю, Руську кухарку, Молитовник і Черця, а зверху прикрили його інші книжки, що злетіли з гори. На книжки впади полиці. Я ледви мав час відскочити і заховати ся за Хатами та Левадами.

Опамятавши ся з переляку, я почув крик: »Ратуйте! Забила мене наша література!« Крик лунав як із глибокої ями. Чим скорше вискочив я зпоміж книжок, став на »Зорю з місяцем«, припер полиці до стіни і як стану кидати Хмарами, Громами, Лунами, Хатами, Долинами, Менажеріями, Снопами, Оксанами та Руськими

кухарками — аж засапав ся. Зпоміж »Жіночої неволі« сторчала рука нещасного урядника. Я вхопив її і давай тягнути! За рукою з'явила ся небавом голова урядника, без окуляр, потім зпоміж книжок, як зпоміж цегол, виринули плечі, далі друга рука — тепер я схопив його за обі руки і на-силу витяг чоловіка з українсько-руської літератури.

Він стогнав і нарікав. — Нема — каже — Колосків! Чорт знає, де вони поділи ся! Тільки окуляри згубив.

— А не болить вас ніщо?

— Ще не знаю. Я в яму впав — полиця не вдарила мене... Щось у голові тільки шумить.

Але се не було так добре, як урядникови здавало ся. Вернувши до канцелярії товариства, я зараз побачив у нього синяки на лиці. Потім нараз заболіло його в боці, далі не міг рушити лівою рукою, а й до того щось у носі йому стало ся...

Не було иньшої ради; його відвезли до дому. Два тижні лежав він у ліжку і трохи не вмер. Але дав Бог, що підвів ся, і я побачив його знову.

— Знаєте, — казав він мені — що мені найбільше догодило? Там на полицях лежало »Нещасне Коханнє«. І воно то мені трохи костий не поломило! А »Правда« набила мені такого гудза на голові, що я тепер і знати її не хочу...

1898.

Казка про Невдоволеного Русина.

Під якоюсь нещасливою планетою вродився Невдоволений Русин. Скоро тільки прийшов на світ, зараз зазначив своє опозиційне становище пискливим плачем, котрого ніхто з родини і прислуги не розумів. Та ще коли-б він був сином бідака, то ся опозиція не дивувала-б нікого; а то мав усякі панські вигоди, всі коло нього ходили на почіпках, а він плакав кілька літ ревними слезами. Так уже, видко, було йому на роду написано.

Вело ся йому дуже добре: в гімназії вже належав до паничів, на університеті до золотої молодіжи, по університеті до найкрасших женихів. Він любив панни дуже, а панни любили його ще більше, — все йшло йому як із платка, а Невдоволений Русин проте вічно був невдоволений.

Вкінці він оженив ся, став адвокатом і патріотом, календар «Просьвіти» помістив його портрет, потім попав ся в «Альбум заслужених Русинів» — а йому все ще здавало ся, що не має причини до вдоволення. Селяни, котрі мають

сю добру прикмету, що процесують ся, вибудували адвокатоми каменицю, а він таки чув ся невдоволеним.

— Що за біс лисий! — думав він собі, — Здаєть ся, нічого мені не хибує, а радости в серці не чую...

І ось раз засїв він собі на вигіднім фотелю, закурив дороге цигаро і після давнього клича: »Русине, пізнай себе, буде з тебе«, став думати про свою вдачу. Думав, думав, нічого не видумав.

Надійшла жінка, він її питає ся:

— Не знаєш ти, серденько, що мені справді хибує? Вже й каменицю свою маємо, вже й купки діточок доховали ся, вже й бочка вина стоїть у пивниці, а моє серце не має спокою.

— Тобі, мій любий, тепер гонорів би треба. От якби ти послом був — зітхнула жінка:

Невдоволений Русин аж підскочив. »Господи! — каже. — Які сї жінки здогадливі! Адже справді мені ще тільки гонорів треба! А я так ломив собі голову... Правда, мене вже видрукували в календари »Просьвіти«, але що се мені за честь! Там поміщають портрети й американських шинкарів і хлопів, — і вже так перебрали всіх патріотів, що не знати, звідки їх більше і взяти...

Отже як помогла жінка Невдоволеному Русинови себе пізнати, він мов на сьвіт народив ся. Зараз уложив собі нову програму життя. Став уряджувати у своїм повіті ріжні віча і збори,

щоби «хлопи» завчасу його пізнали і добре зміркували, що він один зможе їх вивести з єгипетської неволі і з дому роботи.

— Хлопи! — говорив він грімким голосом на вічах.

— Ви всі дураки!

Голоси вічевиків: — Певно, певно! Зкідки нам усе знати?

— Лише я один мудрий — казав меценас далі. (Віче сьпіває бесідникови многая літа). Дякую вам за довіре! За се я буду всюди за вами обставати. (Голоси: славно!). Нам діє ся велика кривда (голоси: кривда нам!), заяці ходять у нашу капусту, а ми не сьміємо їх стріляти... Так, чи ні? !(Крик: кривда нам!). Дністер пливе через наш край і виливає, а ніхто не старає ся скасувати його! (Голоси: Загатити його! На Венґри пустити!). Так є! Треба постарати ся, аби не шкодив нам. Крім того від панів треба відобрати ґрунти і роздати хлопам. Цісарска каса має заплатити всі довги за хлопів. (Загальні вітханя: Подай Господи!). Гуска соли має коштувати тільки три грейцарі! Коли хлоп дасть сина до школи, має за се дістати сто ринських. Суди і нотарів скасувати! Податки за поле до десятиох морґів скасувати! Хлоп повинен у войську служити так само лише один рік, як паничі. На старість кожний хлоп повинен діставати пенсію з цісарської каси. Держава повинна асекурувати всіх від огню, граду, тучі, злої пригоди, від миший, повени і від смерти. І коли хто виходить з войська, повинен дістати цісар-

Наші знакомі.

2

ський мундур до дому і »гвер«, аби мав на заяці.. (Всі вічевики такі одушевлені, що просто не можуть добути із себе ніякого голосу). Тай богато дечого иньшого потрібно ще нам: от хочби се, що хто сьміє заборонювати нам мочити у потоках коноплі підчас холери? (Голоси: Ади! Та бігме, правда!) От якби я був послом то я би о те все постарав ся. Бо теперішні наші руські послы то самі зрадники — чи правду кажу? (Голоси: Сьвяту правду! Зрадники! повісити їх!) Були в нас перше послы-сьвященики, були потім послы-професори, — ті дбали про церкви і школи, а про вас хлопів ніхто не дбав. (Голоси: Кривда нам!). Аж тепер, коли настануть послы-адвокаты, буде вам добре! Як станемо процесувати ся, всі справи для вас вигравмо. (Загальне зітханє). Ми не будемо на нікого оглядати ся, будемо все жадати того, чого не хотять наші любенькі сусіди — Поляки; як не схочуть давати, то видремо, а все для вас, милі брата хлопцї, що вас кождий обдирав, (один тихий голос: »І ви також!« — Меценас дивить ся згїрдно в сей бік і каже дальше): а ніхто вам не помагає...

Вічевики одні кричать »славно« і плещуть у руки, иньші халають бесїдника на плечі, обносять його довкола салі і сьпівають довге, дяківске, празникове »многая літа«.

— А тепер, хлопцї, може би ми дещо перекусили? — говорить меценас ласкаво з висоти селяньских пліч. Одушевленє зростає ще більше і в гурті роздаєть ся нове »многая літа«,

панське, що починає ся від басового соля: »Сотвори Господи!«

З слх віч були все справозданя в »Дѣл-ї«. Писав їх депедент адвоката. »Всякі були вже патріоти, — читали люди в часописи — і великі і малі, і голосні і тихі, але такого ще не було. Той то як скаже слово, то хлопи з одушевлення аж волосє рвуть на собі. Остатне віче показало, що хлопи вже знають, хто їм брат, а хто їм ворог; то сила, котрої і »врата адова не одоліють«. І т. д.

Заходи Невдоволеного Русина не остали ся без успіху: його вибрали послом. Там, правда, ва нього одного виборця закололи, а трийцять і сімох продержали по кілька місяців і по рокови у вязницях; але се вже; таке право природи: кождий політик пожирає скілько там людий, щоб сам міг жити, — хто би там журился і десятками зруйнованих селян, де справа йде про міліони?! »Жертви мусять бути!«

Невдоволений Русин не сим був невдоволений, тільки чим иньшим. Ото показало ся до кількох місяців, що посольство — се зовсім не така честь, що могла би його заспокоїти. Він був невдоволений з усіх послів і з усіх властей, краєвих і державних. Він і сказав раз се усім в очи, а за причину свого невдоволення подав — правда, не все те, що казав селянам — всеж таки подав заяців у руській капусті, дорогу сіль, моченє конопель підчас холери і повени.

Успіх сеї промови у галицьких Русинів був величезний! Її надруковали у часописах, пере-

*

друкували у книжечці і розкинули тисячами примірників по селах. Проте все Невдоволений Русин не був вдоволений; ходив смутний і щораз частійше почав опускати засіданя. Товариші-посли не дивили ся на нього, як на нового пророка і се його найбільше гнівало. »Що з дураками говорити?« — сказав він собі. — На мене ще не прийшов час!»

Коли прийшли нові вибори, Невдоволений Русин кандидував знову, але передвиборчі збори зовсім не давали йому тепер вдоволення: йому завдавали селяни зовсім нерозумні питання: чому ще панських ґрунтів не поділено між людей, чому не скасовано ще податків, чому Дністер пливе собі як перше через Галичину і т. п. Меценас відповідав, як міг, але не був із своїх відповідий вдоволений.

Колиж до того не вибрали його вдруге послом, Невдоволений Русин остав ся уже таки на віки невдоволеним. Лише сьвідомість, що він ніколи не буде вдоволеним, додавала йому такої гордості і певности, що він деколи майже був вдоволеним з того, що ніколи не може бути вдоволеним.

1895.

Як я видавав газету.

Ще як я був на університеті, вичитав я у якійсь книжці чи часописи, що кождий порядний чоловік повинен бути хоч кілька літ редактором. Навіть король Гумберт казав, що якби не був королем, то хотів би бути редактором. Легко то королям говорити такі масні слова; Гумберт певно не чував нічого про долю руських редакторів. Тай я не знав про неї багато, а що вважав себе порядним чоловіком, то був редактором кілька літ.

Кілька літ життя в руських редакціях! Воно врешті не так багато, але все таки досить, щоби любі земляки відобрали редакторови віру в себе. Доки я не був редактором, то був глибоко пересвідчений про свої добрі наміри, про свою чесноту, словом про те, що я порядний чоловік. Але як я, по кількох літах редакторської кар'єри, зачав видавати в Чернівцях політичний дневник, то до двох літ зміркував докладно, що такий сьвятий та божий я не є, як я собі думав; бо мої політичні противники повторяли безнастанно, що я не лише редактор, але ще й панський льокай, котрий найбільше

вдоволенє находить у лизаню панських лаб і ніг та наставляє руку на Trinkgeld-и, що я чийсь підніжок, не письменний письменник, глупий патріот, зрадник, що свій нарід хоче доконче втопити в ложці води, що я наймит Єзуїтів, аґент польської шляхти для ширеня ягайлонської ідеї, що я гадюка, яничар, доносчик, блягер і т. д., а славний руський поет і політик Грубопиский посвятив мені вкінці у гумористичній »Стрілі« гeнiяльну епіграму:

Чи се не новий Орфей?
 Ні, се славний Маковей!
 Засьпіває — чути свист,
 в його слові — песій хист.

От ще чого мені хибувало! Таким то дивним сотворінєм буває часом руський редактор...

Всі ті свої титули я знав на память, бо чув їх сотки разів, і привик до них так, що слухав їх уже з таким вдоволенєм, як мельодийних віршів віщого поета Грубопиского про »Велику Маму«. До всего чоловік привикне...

Але прийшов раз день і Русини так мені догодили, що я почув страшний жаль до них. У »вінку такої слави«, як я описав, у люту спеку липяєву, коли вже ті, що »роблять« політику, відпочивали на лоні природи, а я в поті не лише чола, але цілого тіла, сидів у комнаті мов у парні та сповняв свій »песій« обовязок — у таку то днину редакційний слуга приніс мені в почти часописи, а листонос кілька листів.

Став я читати часописи і листи і ось що вичитав у них:

1. Лист від о. пароха Лизуновича:

»Впв. Пане Редактор! Прошу мені посилати дальше свою газету, без котрої я не можу обійти ся. Я читаю її дуже радо, але із заплаатою за минувший і теперішний рік ще почекайте. Наших Москалів ви побиваєте за мало. Сю породу треба знищити з лица землі, нехай не заваджає! Люта статя хочби щодня против них нам певно не пошкодить«.

2. Отвертий лист без підпису:

»П. Т. панській лакей и доносчикъ! Какъ тебѣ не обрыдло писать день въ день всяческія вздоры на москалефиловъ! За послѣднюю статью ты заслугиваешь самага большаго протрепанія. Воръ ты и Геростратъ русскій, какого свѣтъ не видалъ. Подлецъ!«

3. В »Батьківщині« вичитав я, що »панські льокаї вміють лише на москвофілів гавкати, хоч між москвофілами є також порядні люди, так звані »староруси«, з котрих ще можуть бути руські народовці, коли тільки схочуть. А ось на польське правительство накинути ся, так як ми се вміємо, то штука!...«

4. В »Ділі« товстий меценас-фейлетоніст посвятив мені такий уступ: »Жидівських сім братів Маковеїв згинули за свій нарід, дали із себе шкіру дерти і виривати язики. А наш руський Маковей умудрив ся і не хоче дати із себе шкіру здерти; тримає ся панської клямки і лиже панам ноги. Так то низько упадає теперішня наша молодіж, що не знає ніякого пожертвованя, лише аванси і посади«.

Я аж за голову вхопив ся, прочитавши се: одно, не знав я, на що кому здала ся моя шкіра, з котрої ледви чи були би хоч сильні черевки; а друге: мене просто здивував мій аванс і моя посада руського редактора!... Опам'ятавши ся троха із надмірно сильного враження, бо се вже не переливки: діло йшло про мою власну, рідну шкіру, я взяв у руки лист.

5. Лист від д-ра Льва Масненького, мого дописувателя: »Дорогий! Вичитав я нині вечером у »Ділі« напасть звісного меценаса на Вас. Не дайте відстрашити себе тим від чесної роботи, яку ведете. Не щадіть нікого, лупіть противників по головах, щоби їм аж очі заступило. Опозиційники — ідіоти! З такими людьми нема що делікатно обходити ся! Добре зробили Ви, що чіпили так »файно« о. декана Розбишацького — добре йому так! Всім се дуже сподобало ся«.

6. Моя газета, звернена retour, а в ній новинка про о. декана Розбишацького зачеркнена синім оловцем, із заміткою: »Остатна підлота! На що ви зійшли, редактор?! На доносчика! А ми такі надії мали на вас!«

7. Лист від читателя: »Ваші »Образки з села« прекрасні! Вони навели мене на думку, що у нас ширене антисемітизму було би дуже поплатне. Жиди в Русинами не мають нічого спільного, лише визискують нас. Геть із ними до Палєстини!«

8. Статя у волоскій часописи Вukowiner Post: »Тутешні Українці спровадили собі з Га-

личини на редактора правдиве галицьке зіленько. Сей заволока їздить разом із руськими послами по вічах і агітує против жидів, котрі є одиноким культурним елментом по селах. Так само тепер у статях п. з. »Образки з села« ширить він завзятий антисемітизм. Дуже сумніваємо ся, чи Русини добре вийдуть на такій небезпечній грі«.

9. Лист із села від відпочиваючого посла: »Бійте ся Бога, редактор! По що Ви помістили сі »Образки з села«? Тепер готові мене жиди з нашого клюбу чіпнути у соймі. У нас ще антисемітизм не на часі, не треба дразнити жидів. Замажіть якомсь ту справу. На^виньше годжу ся. Отже Ви справді по європейськи поступаєте собі, що стараєте ся станути понад обома церквами, православною і уніятською, а упомінаєте ся лише, щоби обі церкви сповняли свою задачу. Таке становище найрозумнійше! І се добре, що часом духовенству виказуєте його хиби. Се у нас дуже потрібне!«

10. Лист від каноніка, що писав звичайно у »Душпастирі«: »Ми обурені! Ваша статя про нові вибори до ради державної п. з. »Що робити«? написана зовсім у радикальнім дусі! Того ми по Вас не сподівали ся. Про нашу опозицію пишете також так, якби з нею хотіли числити ся або її поважати. Се скандал! Мушу Вам признати ся, що від якогось часу Ваша газета мені чим раз менше подобає ся. Обстаєте за православієм, а про обхід берестейської унії і про католицьке віче подаєте лише холодні

справозданя! Мусите стати виразно на католицькій становищі, против православія; инакше на нашу поміч не можете числити. Духовенства не чіпайте і похибок його не виволікайте на божий світ! На духовенстві опирає ся вся Русь. Сьвітські Русини -- що инше, про їх блуди можна говорити прилюдно...»

11. Уступ із »Галичанина« п. з. Жалкіи типи отрицательнаго достоинства. Отвратительно смотрѣть на то, якъ черновецкій органъ новоеристовъ кокетничаетъ съ іезуитами и съ польско-панскою политикою, обчисленною на исковерканіе нашей св. Руси. Тѣ соболѣзнованія достойны типы, исполнены самихъ низкихъ инстинктовъ, — тѣ агенты, работающіи въ пользу іезуитско-польско-ягайлонской идеи, пренебрегаютъ наши историческіи начала« і т. д.

12. Уступ із радикального »Громадського голосу«: Панські лаболізи, з чолом як у бика, а лицем, як підошва, і їх органи (тут названа і моя газета), що на хлопських справах розуміють ся так, як свиня на перцю, удають від часу до часу, що їм хлопська доля також лежить на серці. Одна з рептильних часописий у статі п. з. „Що робити?“, від котрої лизунством аж смердить, поважила ся також заговорити про п'яту виборчу курию, коли ми тимчасом сю справу вже роз'яснили найліпше з усіх. Чого їм мішати ся до наших хлопських справ, коли тільки ми розуміємо ся на тім найкрасше, а їм лише аванси і посади в голові?! Врешті такі самі дурні і редактори »Діла«...

13. У »Страхопуді« найшов я образок: На медведя наскочили собаки і гавкають страшенно. Але се не собаки, тільки часописи. Моя газета нарисована як якась собака із свинським рилом і »бреше« на весь голос...

Прочитавши те все, я почув до Русинів неказаний жаль, котрий разом із страшною жарою зовсім розбив мене. »Боже мій, думаю собі, як тут Русинам догодити? Всі добрі, всі мудрі, а кождий говорить инакше. Мушу я раз їм усім догодити«.

От я усїв, написав і того таки дня надрукував дуже гарну статю під заголовком, узятим із поезий п. Грубопиского:

„Воскресенє Великої Мами“.

На дворі страшенна спека. Вакації. Політичне житє на Руси на хвилину притихло; також має вакації. Наші дорогі послы спочивають у холодочку і набирають сили до дальшої праці в хосен безталанної матери-Руси. Дай їм, Боже, витримати! У таку пору варто роздивити ся по руськім горизонтї, чи на нїм не збирають ся деякі хмари, і порадити, що дальше робити.

Призадумавши ся глибоко над нашими відносинами, ми бачимо, що найрозумнійшою партією у нас є радикальна партія; хоч годї заперечити, що дуже розумні є й опозиціонїсти, а вже понад партію реалїстів розумнійшої нема! Яка одна, така друга і третя, всі себе посполу доповняють: одні тягнуть, другі пхають, а віз поступу, на котрім сидить Заплакана Мати, все посуває ся статочно наперед.

На церковнім поли ми собі рідні братя, так уніяти як і православні. Одні мають свою єдиноспасительну церкву, другі свою єдиноспасительну церкву, і обі сі церкви повинні себе любити, бо хто як хто, а церкви, що стоять на сторожі любови ближнього, повинні передовсім себе посполу любити.

Ціле наше духовенство без виїмки дуже красне і патріотичне. Без нього не остав би ся і слід із Русинів на землі. Навіть о. декан Розбишацький се правдивий учитель народу, бо він показує своїми власними поступками, як люди не повинні робити, а ся наглядна метода науки уживана, як звісно, тепер у всіх школах. Так само всі ті чесні і високоповажані сьвященники, що за минувший і за сей рік завинили нам звиш 5000 зр. »передплати« — то також патріоти, бо вони з пожертвоуванем читають усяку газету, хоч за неї не заплатили.

Москвофіли дуже тверді патріоти; нищити їх не годить ся, бо то найдорозша спадщина по наших розумних батьках, дорогоцінний антик, правдивий руський »раритас«. Але щоби вони були ще більшими патріотами, як є, то ми радимо заплатити їх провідникам більше, ніж їм платять Москалі, а тоді вони позбудуть ся деяких своїх хиб, що могли декого з нас разити.

З жидами радимо обходити ся делікатно. Коли Мошко обідре дурного Івана так зручно, що не може дістати ся до криміналу, то Мошка варто за се поцілувати; такий проворний і здашний до життя елемент потрібний усюди. А дур-

ного Івана випадає також погладити по головці за те, що жив стільки літ і не навчився нічого; він же наш «менший брат»...

Руській молодіжці радимо, аби чимскорше давала із себе дерти шкіру, як кору з берези, бо інакше поросте в пірс і буде могла літати. А вона не сьміє літати, тільки стояти коло своєї Мами після слів віщого поета Грубопиского, котрий каже, що як молодці

— стануть поуз себе сьміло,
як підіймуть вільні руки,
вкінчать сьвяте, велике діло,
утихнуть стони болю-муки
і серед слави тіміяму
воскреснеш нам, Велика Мамо!«

Видрукувавши таку патріотичну статтю про Велику Маму у своїй газеті, я чекав нетерпеливо на відзиви руських часописий і на признання. Але тут я гірко розчарувався і побачив, що всім Русинам ніхто на сьвіті не годен догодити. І не то всім, але навіть десятком у рівній мірі не догодиш! Даремна праця!

Що по сій статі прийшло ся мені почути, з того можна би зложити цілий словар самих кріпких слів. Усі руські часописи приписали мою статтю не мойому доброму серцю, що я всім хотів догодити, лише наслідкам спеки і моєї бездонної глупоти, — так що я аж по тім усім прийшов до розуму, і щоби не затроювати собі дальше життя, рішився поїхати далеко, аж

за море до Канади. Там заміню перо на плуг і буду орати тамошні степи, а до »старого краю« верну аж по літах з мільоном. Тоді я у всіх Русинів буду мудрий...

НОВІТНИЙ плуг.

З того часу, як у хаті Сенька Гримали між образами появила ся оправлена в рамки членьска грамота товариства Просьвіти, Гримала немов відмінив ся. То був чоловік, як иньші люди, а тепер нараз згордів, якби великого розуму доскочив. Довгі часи і сам він ставав перед сею грамотою та любував ся нею, і людям, що приходили до нього, показував її та не забував притім сказати, що на ній він написаний: Сенько Гримала, господар в Голодній Ямі. Люди оглядали грамоту і дивували ся. Що за образ! Такого вони ще не бачили. Сьвятий не сьвятий, бо звідки-ж Грималі бути на сьвятім образку, а таки тут і церква і якийсь ангел із смолоскипою, і мабуть злий дух з крилами на землі — а з боку »Сенько Гримала, господар в Голодній Ямі«. Та колиб ще він сам лише, але тут і синя печатка і підписи якихсь панів зі Львова. Чудний образок тай годі, такого на ярмарках не продають. І звідки Грималі прийшло на думку запізнати ся з тими панями зі Львова? Післав за порадою дяка одного ринського, а вони єму звідтам і грамоту і книжочки і »каляндар« — все за того одного ринського...

— Наші люди нічо не розуміють — говорив Гримала перед дяком, в котрим від часу своєї приналежности до Просьвіти частійше сходив ся і читав газети. — Хто в них, на приклад, знає, що тепер діє ся в Болгарії? Якже там, пане рєсний, найшли вже тих, що вбили Стамбулова?

— Ні ще, — відповів пан рєсний — в газеті стоїть, що й не найдуть тих розбійників.

— Ото вам порядки! І де вона є, та Болгарія? — питав ся Гримала цікаво.

— Під Турком.

— А Турок де?

Дяк також не знав, де є Турок, але се не шкодило ні єму ні Грималі, живо займати ся болгарськими справами. Гримала знав справу убийства Стамбулова так, що раз і жінці став її розповідати; але жінка слухала його дуже неуважно, він махнув рукою, сказав: »Де жінкам до політики!« і вже більше з нею в політичні розмови не вдавав ся.

Вичитав раз Гримала в газеті, що товариство Просьвіта устроює господарське віче і запрошує на нього всіх своїх членів. Гримала уважав тепер за свій обовязок поїхати на се віче, тим радше, що й дяк мав охоту.

— Ти куди знов? — спитала жінка, побачивши, як чоловік запрягав коні.

— На господарське віче.

— Се що таке?... Тільки дармо худобу змучиш.

— Ет, що ти знаєш! — відворкнув Гримала, взяв із собою хлопця, щоби було кому пильнувати воза, забрав дяка і поїхали.

В магістратській салі міста, де відбувалося віче, повно селян з різних сторін. Сидять собі, як пани на кріслах, і слухають науки. Між ними й Сенько Гримала, сидить разом з дяком, дивиться та слухає, що пани від Просьвіти говорять. Вийшов один старий панотець і каже, яка то Просьвіта славна і як вона дбає за селян. Гримала згадав свою грамоту — і промова панотця йому сподобала ся. Був би плескав в руки, так як якісь люди недалеко нього, але йому видало ся, що се дитяча робота плескати в руки, так він і сидів мовчки. Вийшов другий пан і каже: »Поздоровляю вас, мої панове, що приїхали з різних сторін, не жалували труду... Могло вас зїхати ся більше, але й так добре!« Гримала був дуже рад, що ніхто не міг мати до нього жалю, що не приїхав. Вийшов третій пан і став говорити про крамниці. Гримала слухав якийсь час і промову зрозумів так, що всі селяни повинні поробити ся крамарями. Він подумав собі, що не має потреби крамарювати, розсїв ся вигіднійше на кріслі, склонив голову і став згадувати військову музику, що чув її на улиці, як ішов сюди на віче. Прийшли йому на думку його літа служби у війську — і він задрімав. Досьвіта встав був і сон ломив його. Не довго дрімав, і не коротко, але як пробудив ся від оплесків, то вже того пана, що говорив за крамниці, за столом не було, а дея-

кі селяни виходили із салі. Гримала встав і пішов за ними, лишаючи дяка в салі. Вийшов на місто, походив по ринку, оглянув склепові вистави, пішов подивити ся до коний, випив горівки, перекусив дещо і знов вернув ся до магистрату. Селян було тут уже не так багато, як перше, але ті, що були, вже не сиділи, а стояли, приступили ближше до стола, за котрим сиділи пани, і натягнувши шиї щось оглядали та слухали. Перед столом і на столі стояло кілька коловоротів, щепи, насінє трави в мішочках, млинок до чищення збіжа, кінський сапач і плуг. Жвавий панок стояв коло плуга і говорив поважно:

»Плугом оремо землю. (Ну, ми се знаємо! подумав собі Гримала). Плуг старший, як перо, котрим пишемо, і хто знає, чи не вартніщий. (Певна річ! Перо дістанеш за крейцар а плуга ні! — обізвав ся Гримала до дяка, що стояв коло нього, але так голосно, що се почув і бесідник). Се не так треба розуміти, — говорив пан дальше — плуг вартніщий тим, що він для нас всіх оре землю, на котрій росте хліб, а пером землі не зорете. Щоби то було, якби не було плуга? (Голоси: Біда!). Чим би тоді люди землю орали? (Гримала аж розняв руки з дива: справді, чим би люди землю орали, якби не було плуга?). Отже бачите, мої панове господарі, який важний є плуг. Але сей плуг, що тут стоїть, не такий, як ви уживаєте. Ви уживали до недавна деревляних плугів, тепер уже масте залізні, але такі, що тільки одну скибу ріжуть

а отсей плуг ріже вам відразу дві скиби, бо в нього два чересла. (Гримала став на почіпках, аби ліпше побачити плуг: справді, у нього були два чересла). Такі плуги повинні ви у себе завести, бо з ними половина роботи; за пів дня можна зорати поле, що ви орете цілий день. (Хитро! — обізвали ся деякі голоси). А тепер, коли я вам уже пояснив, як уживати млинка, сапача, коловоротів і плуга, приступимо до роздавання премій. Будемо льосувати, хто ті річи, що тут стоять, виграє. Хто виграє, той може забрати їх собі до дому за дармо. А забравши їх, най другим показує і шанує їх, бо декотрі з них дорогі; сам такий плуг коштує сорок зр. (Ов!—не втерпів Гримала—отсе би варто дістати!).

Стали льосувати: одна читальня дістала млинок, друга коловорот, деякі господарі подіставали господарські книжки, щіпи, по кварти насія купчатки, один дістав сапач, дяк із Голодної Ями дістав також коловорот — лишив ся ще плуг. Ох, коби то я його дістав! — подумав собі Гримала — і чи він в таку годину сказав, чи так уже Бог дав, вийшов пан за стіл і каже: »Плуг виграв господар Сенько Гримала з Голодної Ями!«

— Я тут! — крикнув Гримала і став протискати ся помежи люди до свого плуга, якби бояв я, щоби хто не забрав його.

— Можете собі плуг забрати — сказав пан.

— Дякую вам, паночку, за ласку — промовив зворушений Гримала і хотів пана поцілувати в руку.

*

— Не мені дякуйте, а Просьвіті, що за вас дбає — відповів пан поважно.

Гримала був би з радної душі подякував Просьвіті і був би поділував її в руку, навіть оглянув ся, так якби сподівав ся найти її в салі, але не побачив її, отже станув коло плуга і почав його оглядати. Сорок ринських коштує! Такого плуга, як Гримали Грималами, в їх роді ще не було. Гримала схилив ся і пробував підняти плуг. »Ов! тай тяженький собі! Підняти годі!«

— Кілько він важить? — осмілился ще Гримала спитати ся в пана, що говорив про плуг.

— Вісімдесять чотири кілограмів — відповів той.

— То се кілько буде так по нашому?

— Близько два сотнарі. От якби два кірці проса.

— Гм! — подумав Гримала. — Ну, побачимо! А забрати треба; не лишу його.

Пішов по віз, заїхав перед магістрат і при помочи сина і дяка в тяжкою бідую зніс плуг по сходах із першого поверха в низ на віз.

— Се що за плуг такий? — питав ся син.

— Ну, плуг, на два чересла, дві скиби відразу кладе.

— Та як таки: цілий зелізняй? Чепіги зелізні, гряділь трохи не весь зелізняй, чересла, леміш — —

— Е, що ти знаєш! Їдьмо!

Дяк поставив коло плуга свій коловорот,

сїв поруч Гримали — і поїхали. Дяк не дуже тїшив ся своїм коловоротом, не знав добре, що з ним і починати, та кривдував собі, що дістав таку дешеvu премію; за те Гримала був дуже рад, що йому трафила ся така дурничка. Одного ринського дав Просьвіті, а вона йому за те і грамоту і книжки і календар і плуг за сорок ринських... Добра ота Просьвіта, дай їй, Боже, здоровля!

Приїхавши до Голодної Ями, дяк поніс свій коловорот до дому, а Гримала скинув плуг до шопи і установив собі зараз при першій нагоді спробувати його. Жінка віраджувала йому се, щоби люди з нього не сьміяли ся, що якісь новини заводить, але Сенько не думав жінки слухати. Дві скиби класти відразу — се полекша велика, половина роботи, як казав той пан на вічу.

В тиждень потім, скоро сьвіт, зайшов Гримала до шопи. Тут у куті лежав старий плуг з одним череслом, з деревляними чепігами і деревляним гряділем, а коло нього недалеко новий плуг з двома череслами і майже цілий із зеліза. Лежали вони мовчки, як два чужинці, один із селянського, другий з панського роду, що зовсім не мали охоти себе пізнавати. І Грималі прийшла до голови якась незвичайна думка, коли поглянув на сі два плуги, бо притім усьміхнув ся. Він не без глуму в погляді приступив до старого плуга, поставив його гряділем на землю, а череслом до гори, і повернув ним сюди-туди, мов легеньким пером, завдав

собі його на плечі і спер потім о стїну. Се іграшка, не плуг, а отсей новий, то се що инше. Гримала, правда, підняв його з землі, але зараз і поставив, аби не подвигати ся. Прикликав жінку, аби допомгла йому винести плуг на віз.

— Чомуж не причіпиш його до телїжок?
— питає ся жінка.

— Ще нинї не хочу з ним так через село їхати, радше в полукішок сховаю, перше мушу спробувати. Кладім його на віз!

Висадили плуг на віз, і старі деревляні телїжки до нього. Сї телїжки нїяк не годили ся до сего панського плуга, але завдане їх невелике, міг і на них спочивати гряділь новітного плуга.

Разом зі своїм хлопцем поїхав Гримала на ниву під лїс; з тяжкою бідою стягнув знову плуг із воза, причіпив до него сворінем телїжки, запряг конї і почав уставляти чересла. Не легко воно йому йшло; він аж засапав ся, переносючи плуг під межу ниви. Притиснув чепіги і »вїо!« крикнув на погонича і на конї.

Конї шарпнули, оба чересла зарили ся гладко в землю. Та не вспїли конї увійти з десять кроків, як станули, відсапуючи тяжко.

— Чому не поганяєш? — питає ся Гримала і дивить ся на дві рівні скиби за собою.

— Вїо! — крикнув погонич і вдарив конї батогом,

Конї знов рушили, потягли плуг на два кроки і станули.

— Що таке? — дивує ся Гримала. — Поганяй, бий сиву, то вона така лїнива!

Під ударом бича сива так шарпнула, що сворінь вихопив ся з грядїля і телїжки відскочили від плуга.

— Треба иньшого своріня, тут дїрка за велика — доміркував ся Гримала, засадив знову зелїзний сворінь, а крім него всадив ще деревляний кілок, аби сворінь придержував.

— Ано! поганяй!

Плуг поступив знов зо два кроки і станув.

— Ага! Се ще треба тою кермою вмїти орудувати, аби чересла йшли в лад — подумав Гримала, витяг чересла з землі і подивив ся, як вони стоять. Здаєть ся, добре, тільки землі набило ся поміж них, тому так тяжко йде. Вибив землю істиком, засадив чересла знов у землю і казав поганяти. Конї натягають ся, як струна, сопуть та оглядають ся, що за морока з плугом; давнїйше так тяжко не йшло.

— Аж конї впрїли! — замїтив погонич.

— Ну-ну, ти не питай, лише поганяй!

Погонич ударив знов сиву, а та почуваючи ся до тяжкого обовязку, так щиро потягла плуг, що урвала обї шлїї і стала собі обїч плуга нї в сїх, нї в тих.

— На, маєш! — промовив з резигнацією Гримала, покинув чепїги і став вязати посторонки. Та вже брала його троха злїсть, що так йому не веде ся.

Звязав шлїї, як мїг, знову запряг сиву і казав поганяти. Конї знов не слухали; вже й давали себе бити, а не йшли.

— Та бо ти, хлопче, не знаєш поганяти! — угнував ся вже Гримала і як крикне на коні «війо!» — ті мов у нестямі рванули ся і — нараз розлетіли ся теліжки; зломило ся одно колесо.

— А щоб тебе смага втяла та з новим плугом невиданим! — промовив Гримала і безрадно розвів руками.

— Та бо то, тату, плуг на наші коні за тяжкий! — замітив погонич.

— Гм! — воркнув Гримала — се правда! А я гадав, що се так буде, як з нашим плугом.

Відчіпив теліжки і глянув на плуг такими очима, якби мав до нього жаль.

— Шкода, що такий дорогий! Та вже нема иньшої ради, берім його на віз, або вертай, сину, по старий плуг. Ба, правда, теліжки поломані! Головонько-ж моя бідна! Ото наорав подвійних скиб!

При висаджуваню плуга на віз, хлопчиско підсадив так незручно руку під гряділь, що аж скричав із болю і пустив плуг. Той скрутив ся на драбині в бік Гримали і зсунув ся так нагло на землю, що трохи Гримали не роздавив.

Гримала відскочив в пору і нарушив притім проклоном всю плугову родину.

— Ну, та певно, якже його, бісового сина, мої коники можуть тягнути при ораню, коли він такий тяжкий! — замітив по хвилі з пересердєм.

Другим разом пощастило ся висадити плуг на віз без пригоди. Гримала сів із хлопцем і повернув віз на дорогу до села. Соромно було йому, сам не знав, від чого і за що. Сидів похнюплений і злий. І треба було, що в таку хвилю на дорозі переймив його дяк, побачив на возі плуг і поломані теліжки, і як на глум спитав ся у Гримали:

— То ви вже так рано зорали ниву?

— Ага, зорав щоб його...

— Щож таке? Недобрий плуг?

— Та нічого, плуг добрий, але не на мої коні. До нього би волів треба, та ще й не аби яких, або двірських коний...

— Якже тепер буде?

— Не буду-ж я до нього купувати двірські коні і залізні теліжки! Ще чого не бувало! Тільки шлії мені порвав, теліжки поломив, хлопця придавив і мене самого трохи не забив. Та се вам ціла машина, а не плуг!

Дяк усьміхнув ся вдоволено і від сего усьміху дуже заболіло в Гримали. Щоби відплатити ся, він спитав у дяка:

— А що-ж ваш коловорот? Добре нитки суче?

Дяк скривив ся. — Жінка, каже, ані думає в руки його брати. Як треба, то й веретеном нитку всуче. От тільки діти мають забаву. Вже й попсували.

Розіпшов ся Гримала з дяком, поїхав до дому. Тут йому ще й жінка досолила так, що

він із пересердєм закинув новітний плуг аж у сам куток шопи, і взяв ся ладити теліжки.

Потім витяг свій старий плуг, закинув його на плече, виніс перед шопу і поклав обережно на землю. Чересло старого плуга, мов лице селянина, котрого люди пошанували, блиснуло радісно на сонці. Сам Гримала дивив ся тепер на старий плуг так, якби найшов на нїм щось доси невидане...

Два роки лежав новітний плуг у темнім кутку шопи в поневірці, поки Грималї не прийшла думка викинути його, бо без потреби заваджав. Занїс його нишком до коваля на продаж.

— Щож вам за нього дати? — спитав коваль. — Тай хто відкупить його від мене? Ніхто з наших не потребує таких плугів.

— Та вже дайте що-небудь, — відповів Гримала, — а цьвахи з нього будуть добрі.

І коваль відкупив новітний плуг на цьвахи...

1898.

Як я продавав свої новелі.

Не знаю, що мені торік було стало ся. Я захотів стати славним і заробити на Русинах гроші тай видав своїм власним коштом свої новелі під патріотичним заголовком: »На сьвятій Руси«. Новель було десять, всі незвичайно гарні і цікаві, як се признали славні критики з газет: »Місяць«, »Чин« і »Русь«. В новелях тих рішив я кілька дуже важних суспільних питань, як питанє релігійне, социяльне, жіноче і иньші; також подав я читачам ідеальні типи: руського сьвященика, що на народні ціли признає що року по 200 зр.; москвофіла, що не говорить дома по польськи; панни Русинки, що дуже бажає вчити ся на університеті фільольогії; руського посла, що через цілий рік їсть тільки картофлю і борщ, а всі свої доходи відступає на народні ціли; руського письменника, що своїми творами заробив у Русинів 200.000 і купив собі село — словом вивів я на сьвіт божий Русинів таких, що не сором показати їх цілій Европі. Особливо вдала ся мені одна новеля з романтичною закрускою, котра богато панночок довела до горячих сліз і до того, що

мене на вечерках, коли дами мали вибирати до танцю, аж з буфету тягнули на салю танцювати. Вправді я в танцях далеко не такий зручний, як в орудуваню пером, але сей обяв жіночої ласки доводив мене також до горячих сліз вдячності. Нема вдячнійшого »народу« як панни. Коли прийшов *prima aprilis*, я дістав кількадесять листів, писаних жіночою рукою, в котрих одні дякували мені особливо за новелю »Моя мила«, другі казали, що люблять мене. Але що поміж таким великим числом панночок було за багато гарних і мудрих, то я не міг рішити ся, котру з них вибрати собі і досі жию кавалером.

На друк новель видав я 250 зр. т. є. весь свій заощаджений масток, який відложив я собі на чорну годину. Вже-вже почав я був економічно жити і складати гроші на старість, як прийшла мені отся охота, похвалити ся перед Русинами своїми новелями. Всі ті видавці, що попарили ся на Русинах, відраджували мені викидати дармо гроші; казали, що у нас не тільки ніхто не купує книжок, але й дарованих не читає; але я у своїм патріотизмі не міг уважати Русинів таким некультурним народом, щоби не розкупили тих 500 примірників моїх новель, які я видав. Я собі числив так: на півчетверта мільонів австрійських Русинів є письменних около 800.000 (так статистика каже); з тих 800.000 письменних є що найменше 80.000 настільки заможних Русинів, що їх стати на книжку; з тих 80.000 є що-найменше 8.000 таких, що

інтересують ся всім, що друковане; а поміж ними є певно 800 таких, що куплять мої новелі, А я видав свої новелі лише в 500 примірників, назначив на книжку ціну лише по 75 кр. і мав надію, що хоч яку сотку зароблю за то, що писав у поті чола. Чей мізерних сто зр. мені належало ся за мою працю — а вже про славу й не говорю.

Пятьдесять примірників роздав я даром поміж знакомих. Виписав на них гучні присьвяти і усміхав ся вдоволено, що можу людям роздавати такі дарунки, яких не дасть звичайний смертельник. Десять примірників розіслав я редакціям, котрі мене за то назвали многонадійним молодцем. Чесні редакції »Місяця«, »Чину« і »Руси« зачислили мене навіть до першорядних талантів. Почисливши переплатників тих часописий, я побачив з радістю, що рекляма про мої новелі розійшла ся в 5000 примірників. А що у нас одну часопись читає щонайменьше пять осіб, то про мене довідало ся 25.000 Русинів. Двайцять пять тисяч! А з тих лише 440 потребувало купити мої недорогі новелі.

Жду я місяць від того часу, як видав новелі, — не зголошує ся ніхто. Як добрий батько на свої діти, так я дивлю ся на тих 440 книжок, що в порядку лежать собі на полицях моєї шафи. Що дня стираю з них порох та придивляю ся, як чепурно виглядає моє видавництво. Титул зложеній прекрасними орнаментацийними буквами, з котрих звисають китиці

квіток. Моє прізвище, видруковане скромними малими буквами, запхало ся в куток у самім низу, бо я не люблю виставляти себе. Палір прекрасний, сторони позазначувані елеґантно в низу. Коректа, що трохи мене очий не позбавивила, вийшла прекрасна; за кожду похибку плачу 50 кр., коли хто найде. Словом видане таке, що як би його ще оправити гарно, то може сьміло лежати в сальоні на оріховім столі побіч домашніх альбомів і заслужених Русинів і кошика з бажаннями іменин та нового року.

Так чекаю я місяць, не зголошує ся ніхто по мої новелі, так прославлені часописями. Ов! гризе мене се! Думаю собі: треба дати на продаж до книгарні. Приходжу, кланяю ся, і так кажу: прийміть мої новелі в коміс, дам вам 25 процент рабату, так як усі видавці.

Управитель книгарні скривив ся:

— Коли — каже — думаєте, що ваші новелі купить хто в мене, то помиляєте ся. Др. Храмко який новеліст, а його новель таки не купують: Німці читають їх по німецьки, Поляки по польськи, Москалі по московськи, а Русини по руськи не хотять читати.

Але я не хотїв тому вірити.

— Прийміть, кажу, до себе; все у вас хтось зголосить ся.

— Та мені вже й місця не стає на книжки, все лежить — випрошує ся управитель.

— Я багато не принесу; сто примірників, се багато місця не займе.

— Ну, нехай! принесіть!

Приніс я в книгарню власними руками сто примірників і з вірою в руську суспільність віддав у руки управителя книгарні.

Жду місяць. Не випадає якось авторови допитувати ся, чи розходять ся його новелі, отже я й не навідував ся в книгарню. По місяці приходжу:

— Якже там мої новелі?

— А що? як лежали так лежать. Ніхто і словом не допитував ся.

Смутку-ж мій! А для кого-ж я їх написав?! Ну, нехай! Дорога до слави терниста... Бували таланти не такі, як я, а люди таки не хотіли їх довший час знати. Якось то вже буде...

Порадив мені один товариш, зібрати адреси що найлучших патріотів, таких, що при своїм патріотизмі мають ще й гроші, і розіслати новелі на їх адреси. Послухав я, зібрав адреси 150 що найлучших і найголоснійших патріотів і розіслав їм свої новелі. Казали мені: »Люди купували би, але їм треба книжку в руки дати«. Так я й зробив, дав 150 патріотам книжку в руки.

Жду місяць, патріоти мовчать. Жду другий місяць — нема »ні вітру ні хвилі«, патріоти не відсилають ані книжок ані гроший. Сто п'ятьдесят примірників; адже то 112 зл. і 50 кр. страти! Звідки-ж я приходжу такі дарунки робити зі своєї бідної кишені! На третій місяць відослав мені один патріот мої новелі; очевидно перечитав їх, бо були порозтинані, посмаровані, покапані сьвічкою і подерті. Написав на

книжці: »Гарні новелі! Дякую вам, що прислали перечитати« — і відслав мені. Гарний патріот!... А 149 примірників так і пропало по нинішній день.

Сумував я з місяць після такої страти, а далі думаю собі: »Що впало, то пропало«. Поступив я собі непрактично; годі людям накидувати в такий спосіб книжки. Они-ж не просили. Вправді повинні були відслати книжки, хоч би на мій кошт, але коли не відслали, то може хоч прочитають їх; і з того вже для мене хосен«.

Стрічаю я знакомого, що знає руську суспільність. Нарікаю я перед ним на свою біду: 250 зр. як у болото кинув і навіть певности не маю, чи читав хто мої новелі.

— Не дивуйся, — каже він мені — що Русини не купують книжок. Наші книгарні не мають кольпортерів, а без кольпортажі нема нічого. Тепер надходять фєриї, весіля, празники. Найди собі метких знакомих, що виїздять на село, дай їм книжки; вони розпродадуть.

Думка знаменита! Справді так треба зробити. Повинаходив я собі знакомих і дав їм на розпродаж сто примірників. Тим, що не мали охоти прийняти ся продавати, обіцяв я по 25 кр. від примірника рабату. Поїхали мої повелі зі знакомими на села.

Жду два місяці. Знакомі вертають ся у столицю. Стрічаю одного.

— Не гнівайся, — каже, — що не дам тобі зараз гроший за новелі, бо не маю при собі.

— Отже ти продав їх? — питаю ся з радостію.

— Продав, але, знаєш: гроші минули ся. Я тобі їх зверну колись...

Стрічаю другого знакомого: я мовчу про новелі, соромно яюсь самому про се питати ся. Але він сам починає:

— Ти певно будеш на мене гнівати ся за ті новелі. Неприємно яюсь продавати, то я роздарував 15 примірників, а пять десь там у мене лежить. Ти чей не гніваєш ся за се на мене?

— Алеж ні! борони Боже!...

Стрічаю третього знакомого. Він сам починає розмову про мої новелі.

— Дуже гарні твої новелі. Я читав їх у родині і вони дуже сподобали ся; сестра аж плакала над оповіданем »Моя мила«.

— А продав ти хоч кілька примірників?

— Ні! Я віз їх тобі назад та — не гнівай ся! — забув у коршмі в Недопитові і опамятав ся аж на залізниці, що їх там лишив... Годі було вертати ся, бо поїзд від'їздив...

— То може би ще туди написати, шкода дваццятьох примірників.

Написали ми письмо до властителя коршми; прийшла відповідь, що в його коршмі ніяких книжок ніхто ніколи не бачив. Ну, певно...

Пішов я до четвертого знакомого в гості. Балакаємо з годину, — не згадує ні словом про мої новелі. Прикро мені самому допитувати ся; ходжу по комнаті, аж дивлю ся: лежить купка

книжок, обвинених папером на підлозі. Я схиляю ся: мої новелі! Та які-ж вони нещастні, немов тиждень лежали у воді, а потім тиждень у болоті, замаргані, заболочені, спліснілі.

— Що їм стало ся? — питаю ся з жалем.

— Замокли в дорозі, як я їхав на ферії. Можеш собі їх забрати...

Забрав я дваццять примірників і приніс зі смутком до дому. Розгортаю, придивляю ся, — ніхто не схоче їх і за дармо; зовсім знівечені.

Інші мої кольпортери, здаєть ся, новелі попродали, але гроший за них я до нині не бачив... Що-ж робити?... Пропало! скаржити не буду знайомих; самі порядні люди...

Остало ся мені ще 90 примірників новель дома. В книгарні не купив ніхто ані одного примірника. Забрав я книжки звідтам і лишив тільки 10 примірників, у надії, що таки хтось зголосить ся. Сто вісімдесять примірників повязав шнурами і виніс у пивницю, бо заваджали мені в хаті.

Моя надія на гроші і на славу щезла і я вже зовсім не заглядав до сих новель. Нехай їх миши з'їдять, я вже більше писати не буду! Русини, нарід некультурний, для них видавай єгипетські сонники і небесні листи, а не новелі! Вони так розуміють ся на красних штуках, як я на єгипетських гієрогліфах. Шкода часу тратити... Досада мене взяла, — не дивота!

Пів року не заглядав я до пивниці, став дуже примірним робітником у своїй канцелярії,

ходив собі що вечера на пиво і все, що заощадив, обертав на гулянки. Не варто глядати вдоволення в якихсь ідеальних змаганнях; жите змарнуєш, а Русинів не поправиш. Така вже нація... Красше переживати день за днем, так як вони се роблять, красше не ставити собі великих цілий перед очі... Сього року в літі за чимсь то заглянув я у пивницю. Приходжу зі свічкою тай розглядаю ся. Лежать мої бідні новелі так смирно у кутику, не ворохнуть ся, такі тихі! Ні сонечко на них не гляне, ні чоловік до них не навідає ся, хіба може миши. Та ні! і миши їх не рушили, бо мабуть папір був не смачний. Так мені жаль стало моїх бідних новель, що я трохи не заплакав. Боже мій! думаю собі! і будь ту у Русинів літератом! Та красше камінь товчи, як для Русинів писати...

Розгорнув я купу книжок, чую носом: стухли мої новелі; цвілью від них заносить. Треба, думаю собі, їх пересушити. Повиносив я їх з пивниці на світ божий і рішив ся порозкладати на сонці.

А в тім домі, де я мешкав, був великий город, дуже вигідний до пересушування книжок. Там на сухім місці розложив я против сонця свої новелі, замкнув фіртку огорода, і безпечний, що ніхто не зайде, пішов у хату.

За годину вийшов я подивити ся. Справді нікого з людей не зацікавили мої книжки, але пять собак старої панни, що жила в тім самім домі, де я, мали з моїх новель велику потіху. Крізь штахети залізли в город і гарцювали собі

*

по моїх новелях, аж любо. Один пес держав том новель у зубах; другий, якийсь штукар, обернувшись до гори ногами підкидав книжку у повітря, третій і четвертий дерли ся о мої новелі, розуміє ся, зубами, а п'ятий грів ся на книжках до сонця.

Ах! собаки прокляті! Чи то я для вас написав »Мою милу« ?! Підходжу я нишком до них, а вони так тїшать ся моїми новелями, що аж мені волосє дуба стає! Як прискочу, як стану метати в собак моїми новелями, летить книжка за книжкою, як бомба, собаки скавуть, кривають, ховають ся, але я не питаю: мечу і мечу, поки прогнав собак аж на улицю... Тоді аж утихомирив ся.

Так то собаки і тїшили ся моїми новелями і плакали з їх причини, а ні один з Русинів над моєю літератською долею ані не скривив ся... Нехай їх Бог милує, коли у них таке тверде серце.

1895.

Виклад про крамниці.

(Після стенографічних записок).

Після дневного порядку голова збору уділяє голос справоздавцеві від крамниць, котрий починає:

Дорогі мому серцю менші брати! Коли Бог сотворив Адама і Еву в епоці ділювіяльній, то дав їм усі продукти, яких они потребували; они мали кавяр і устриці, перець, цибулю і сіль і цинамон і бібки, отже крамниці не потребували... (*Загальне зітханє*). Але капіталістична продукція захопила небавом усі жерела доходу і економічний побит селян погіршив ся; вийшло таке, що пани солию і вівці годували, а селяни не мали чим і своїє страви посолити, через що іменно повстали всі ті єгипетські язви, о котрих говорить ся в біблїї. Уже цар Соломон казав: »Коли би я не був царем, то хотїв би бути крамарем« (*Голос: Не дармо Соломон! Як би не був царем... гм!...*), а наш премудрий князь Мономах, що мав за жінку сьвяту Ольгу, писав у своїх мудрих поученїях синові: »Сину мій дорогий! Мав би ти колись бути редактором на Руси, то волиш бути крамарем«. (*Голос: Та що*

редактор?! От сяде та пише, або корбу від машини крутить!). З того бачите, дорогі братя селяни, що крамарство вже давно високо у нас цїнили. І не диво, бо борба о жите витворює ривалїзацію, в котрій беруть участь ріжні елементи і індивідуа, котрих моральна вартість сягає нераз низше нїво пересїчного гуманного чоловіка, через що та борба спроваджує руїну селян і дає домінуюче становище капіталїстам, тим пявкам людскости, що ссуть кров мов вампірі на американських прериях, котрі суть знані як найбільші пявки людскости (*Голос селянина*: Файно говорить!).

Хотїв би я вам, дорогі мому серцю брати, пояснити докладно значїне крамниць, бо економічний добробит то ґрунт, а все решта дурниця. (*Голос*: Так єсть! Ґрунт насамперед!) Щоби се осягнути, то потрібно би роз'яснити вам значїне крамниць після сих точок: 1. Крамницї а всесвітна істория. 2. Крамницї а істория Руси. 3. Крамницї а австрійска Русь. 4. Крамниця а мудрий Мошко. 5. Крамниця а дурний Іван. 6. Вплив крамницї на побожність і моральність народу і т. д. (*Голоси*: Ой-ой-ой! та аж тїлько?). Не дивуйтесь панове братя, що «аж тїлько», бо що ви знаєте? Ви не доросли до того, щоби розуміти слова інтелїгентного чоловіка, відносини крамниць до історії цїлого сьвіта і Руси та відносини сьвіта і Руси до крамниць. Правда, що ви до того не доросли? (*Голоси*: Та де нам до того?! Звичайно! ми не пани!). Ну, але щоби не забирати вам дорогого часу, то я о тїм на-

пишу окрему книжечку для »Просьвіти«, а вам тепер скажу коротко одно: Давнійше дух купецький і крамарський жив у душах руських; наші купці їздили до Греції, їздили до Шв еції а видали їх і у Франції. Славні були купці, ходили в соболях, а пили мід і вино. Чомуж ви тепер не купці, не крамарюєте, так як ваші батьки? Чому ви соромите ся торгувати покладками, телятами і т. п. (*Голоси селян*: Або ми жиди?! Торгуй ти сам покладками, коли в тебе жидівська голова! Ми люди! не подоба нам!) Чомуж вам не подоба займатися крамарством та торговлею? (*Голоси*: То жидівська річ, не християнська! Також щось!... Так нас паплюжити!).

Отже бачите, що культура і цивілізація не осінила ще вас своїм сьвятим сяєвом, а величава ідея самопомочи не запала в вашу душу і не піднесла ще єї у сфери висшого розуміння життя. (*Голоси*: Славно!)... О темні люди! і у вас то »славно«? Власть тьми зловила вас у свою сітку, а вампир темноти виссав у вас весь розум. (*Голос*: Опир?! Пек тобі!).

(*Голова збору* взиває бесідника, щоби держав ся річи і говорив про крамниці).

All right! Якже мені вас жаль, панове братя! Ви наша надія і підпора! Корабель наш народний пливе по бурливім морю; страшні філі бють об него, вивертають його, заносять на мілину; а ви стоїте безпомічні на березі та придивляєте ся. На кораблі везе ся саме добро для вас, а ви не можете з него користати. Як

би то добре було, як би ви на духових водних вельоціпедах могли приїхати до корабля, витягти его з мілини і причалити до берега! У тьмі погибаєте, голодні та босі, діти ваші мруть брат повстає на брата, син на батька... (*Селяни плачуть*). Схаменіть ся, будьте люди, бо лихо вам буде! *Suae quisque fortunae faber!* (*Голос селянина*: Таки так!). Кождий мусить дбати про себе, инакше пропав!

Кажуть про вас, дорогі мому серцю брати, що ви невдячні і неретельні; взяти гроші знаєте, а віддати і не мислите (*Голос*: Таже так!). Ні, мої братя, не тому не віддаєте ви гроший, щоби не хотіли, тільки тому, що не маєте! А чому не маєте? Бо жиди забирають. А чому жиди ваші гроші забирають? (*Голос*: Бо на то жиди!) Чомуж ви жидам більше вірите, як нам, вашим старшим братам? (*Павза. Селяни мовчать*). Чи для того, що жиди з вас шкіру деруть? Цілі села посходили на біду через лихву і піяньство, славні господарі стали жебраками, а прийде ся їм поради́ти ся що робити, — ідуть до жида, свого ката. Чомуж ви не слухаєте тих рад, не читаєте тих книжок, що ми вам подаємо? (*Голоси*: Ви пани, нам не пара! жийте з нами, то послухаємо, а так що? От!...).

Голова збору звертає в друге увагу бесідника, щоби говорив про крамниці).

А се-ж до чого я говорю, як не до крамниць?! Іде о вповне в людий ідеалу самопомочи! Помагайте собі, братя, самі; тоді й ми вам поможемо! (*Голос*: Не велика штука!). Штука є,

то що значив би темний нарід без нас, без ін-белігенції? Був би як кисле молоко без сметани... Ми ваші учителі, ми вам хочемо добра!

Але коли вже мушу говорити про самі крамниці, то треба зачинати. Ціль крамниці велика! Не в тім її вага, що подає консументам сіль та перець, але в тім, що може і повинна подавати селянам і кавяр і устриці і сарделькове масло, аби й селяне знали, який у тім смак, бо то здобутки культури, з котрими й ви повинні познакомити ся. Що ви їсьте? Борщ, хамулу, чер, горох, біб, фасолю, голоюшку, капусту, кашу, киселицю, кулешу, квас, лемішку, мамалигу, начинку, поливку, саламаху, стиранку, смук, сумішку, жур — самі страви неестетичні, шкідливі, замулюючі жолудок. (*Голос: Ади! як знає!*). Що ви пете? Просту сивуху, а що то таке коньяк, то ви певно не знаєте! (*Голос: Знаємо! конник, то малий кінь, так щось як лошак*). Отже бачите, що не знаєте. Коньяк — то така смачна горівка з вина, дуже здорова! Її повинні ви пити, а не сивуху!

Отже на мою думку ідеальна сільська крамниця повинна мати у себе для людей коньяк, вино, кавяр, сардинки, шпроти, завивані оселедці в оливi, не такі прості, як ви їсьте, що від них на мило дух іде, далше перфуми, цитрини, помаранчі, помадки, чеколядки, — бодай для дітей треба нераз купити — а кромi того ще сіль, цукор, перець, всі ті звичайні домашні приправи.

(Голова звертає тихцем увагу бесідника на те, що має говорити про крамниці на селі, а не в столиці. Тимчасом кожний селянин прикладає вказуючий палець до чола і мислить. Бесідник сперечає ся з головою і каже до него):

Я вже знаю! ви мені не кажіть і не перебивайте мене! (До селян): Селяне! дорогі мої братя! Чи ви не хотіли би пити коняк і їсти кавяр?! (*Богато голосів:* »Лише дайте! Чому ні?«). — Бесідник звертає ся до голови і каже триюмфуючо): А бачите?! (До селян дальше): Благородні напої впливають убагороднючо на чоловіка; ніколи не пошкодить так добра мадейра, як сивуха з вапном і тютюном. (*Голоси:* Таки так!). Отож щоби довго не розводити ся, бо я о тім напишу окрему книжечку для »Просьвіти«, дуже поучаючу — скажу коротко: Крамниця повинна впливати убагороднюючо, а не деморалізуючо на селян, повинна їм відкривати нові горизонти, незнаний сьвіт, повинна зближати їх до цивілізованих людей, познакомлювати їх зі здобутками культури і цивілізації!

(*Голос:* А догось там буде?)

О, люди, темна, непросьвічена масо, блукаюча в єгипетській тьмі кромішній, не то без електричного сьвітла з рефлєкторами, але й без каганця! І ви ще не знаєте, що догось то документ некультурности, який ви носите на своїх чоботах і забиваєте памороки всім тим, що хотіли-б до вас приступити. (Бесідник нюхає воздух). Коли не помиляю ся, — ні! я таки певний, що й тут ви прийшли з дигтем на чобо-

тах, тут до столиці краю, де кождий на вас дивить ся як на Сінгалезів.

(Селяни сьміють ся. Бесідник змішаний. Павза. Один старий селянин піднімає ся помалу, кланяє ся на всі сторони; вго тягнуть сідати, але він боронить ся: »Я тільки одно слово... Прошу ласки вашої, ясні панове тай ви чесні газди; все то файно і красно, що нам той пан каже, та от може би він нам сказав: звідки гроші взяти на ті витребеньки?« В салі настає великий крик, оклики »славно«, візваня до бесідника, щоби сказав, звідки гроші взяти. Бесідник нетерпеливить ся і птає):

А хйба ви гроший не масте! (*Голоси*: Та звідки?!) Ну, в такім випадку, без устриць можете обійти ся, бо й я їх сам не люблю, але на коняка то таки вас стати? (*Голос*: І того нема чим годувати! Паші нема!). Щож я вам пораджу? (Бесідник мислить хвилю): Чекайте! маю пречудну ідею! Та ні, я вам сьогодні її не скажу, а напишу все в книжечці »Просьвіти«. А поки-що, дорогі мому серцю брати, не забувайте моїх слів, що я перше сказав: Слухайте ви інтелігенції, не дивіть ся на те, що ми в сурдутах, бо під тими сурдутами бє для вас щире серце, що бажає вам добра і гаразду. Чи не правду я кажу? (*Інтелігенция*: Сьвяту правду!). Коли ми так спільними силами возьмемо ся до роботи, видвигнемо наш корабель народний з мілини, розпустимо вітрила і цілою силою пари причалимо до зеленого берега рідної нашої земляньки України-Руси! Dixi!..

(Бесідник сходить із естради. Оклики: славно! многая літа! Голова збору обтирає спітніле чоло)...

1895.

Казка для дітей.

— —

Колись то приходив до мене мій свояк, девятилітній хлопчина, на пораду. Приносить із собою диточу газету і питає ся:

— Вуйку, чи то може бути, щоби кишка з'їла свиню, а свиня їхала на кони?

— Деж ти таке вичитав?! — дивую ся.

— А от у сій казці.

Дивлю ся; казка зве ся: »Кішка і Пацюк.«

Ага! розумію... Ну, прочитай перше, синку.

Кішка і Пацюк.

У глупу ніч сиділа Кішка на припоні

І ні чичирк!

Пильнує м'яса — аж тут зирк:

Пацюк являєть ся на коні(?),

Стає на лаби й каже: »Кішко краса!

Навіть ти пантруєш цього м'яса?

Не красче-б нам з тобою поділити ся,

Ніж так дарма на ласощі дивить ся?»

А Кішка так йому одмовила: »Пацюче!

І я не їм, хоч як дивити ся болюче!

І я шматок покоштувала-б ласо,

Та годі-ж бо, бо не моє це м'ясо«.

І пика в Пацюка із стиду счервоніла,
А Кишка хап його — і з'їла.

А. Солоденький.

— Добре, сину, — кажу. — А тепер розповідж мені своїми словами, що сказано у сій казці. Можеш дивити ся у книжку.

Хлопчина подумав хвилину і почав:

— Була дурна ніч, а кишка сиділа привязана і не цьвірінькала. Пильнувала мяса, аж ту приїздить свиня на кони і каже: »З'їджмо троха, по що ми будемо дивити ся?« А кишка каже до свині: »Не можна, і я би з'їла шматку, але мясо не мое«. І свиня потім завстидала ся, а кишка хап її і з'їла... Вуйку, я того не розумію. Чи кишка цьвірінькає і шматку їсть! Адже кишка писка не має.

— Та не має, — кажу.

— Ну, а свиню на кони ти бачив коли?

— Ні.

— Щож воно значить? — дивує ся хлопець.

— То значить, сину, так: За границею нашого краю, в Росії, живуть такі самі Русини, як ми, тільки вони дещо називають инакше, як ми. Кишка значить у них: кіт, пацюк — щур, кон — сцена, як у театрі (по що поет всадив сюди кон?), шматок значить кусень чого-небудь, а не кусень полотна, глупий значить темний. Отже, по нашому оповівши сю казку, вийшло бѣ таке: Кіт сидів собі тихо і пильнував мяса, а щур прийшов і хотів намовити кота, з'їсти разом се

мясо. Кіт не пристав на се, тільки поганьбив щура і з'їв його. Розумієш?

— Розумію. Але чого-ж вони так для нас пишуть?

— Гм... подумав я собі. — Про те варто би справді спитати ся редактора газетки і самого поета Солоденького, чого вони друкують такі казки для галицьких дітей. Адже діти мусять робити цілу »препарацію« до такої казки, зі словарем у руках! Ну, а що вийшло би, як би так знову галицький поет написав українським дітям казку про те, що з пацюків роблять у Галичині кишки, що кишку з начинкою їдять, а пацюків таки нарочно годують у хлівах на те, щоб їх потім також з'їсти? Що погадала би собі українська дитина про нас? Що ми їмо котів і щурів!...

О, рідна мово!

1894.

Зуб мамута.

Мій приятель дарував мені на пам'ятку черенний зуб мамута, знайдений десь там над Прутом.

— Ним добре притискати папери — сказав мені притім — і, головна річ, оригінально: замість звичайних мармурових притискачів — зуб, що має з десять тисяч літ або і більше. Се навіть не без поезії...

Приятель говорив правду: зуб мамута здався і мені поетичним і я зараз мармуровий притискач сховав у шафу, а зубом притиснув свої рукописи, що лежали в мене на столі. Новий притискач був не такий вигідний, як справді незвичайний і не без такого чару, який має всяка старина.

Цілий тиждень я дивився на нього по кілька годин на день. Правда, я мав притім і иньшу роботу: сидів за столом і писав, але що простягнув руку, аби замачати перо в чорнилі, то все кинув оком на свій новий притискач. Нераз і покидав я на хвилю писати, брав зуб у руки і оглядав його. Чудний зуб — нічого казати... І коли я так на нього дивився, мені

приходили різні-різні думки, звичайно сүмовиті.

В неділю я не мав пильної роботи, ходив по лісі, лежав у холодку та думки думав, і вернув ся вечером до дому в настрою, дуже пригожим до писаня поезий. Сів за столом і кинув оком на зуб мамута. Він лежав на моїй недокінченій повісти. Дивне порівнанє прийшло мені нараз до голови: зуб мамута лежав на моїй повісти, мов пам'ятник на могилі мерця. Се порівнанє мене дуже зворушило, за ним явили ся цілі стада думок і я зараз почав писати поезию:

Лежить у мене на столі
в печері найдений в землі
над водами старого Прута
великий зуб мамута.

Лежав він десять тисяч літ —
змінила ся земля і сьвіт,
а він остав ся цілий, нестлїлий,
пожовклий, скаменїлий.

Тепер він починки дрібні,
мої рукописи марні,
притис, приляг, як велит сильний,
мов камінь намогильний. — —

Нї, се не буде добре! Тут форма поезії не відповідна до думки, яку хочу виповісти, до могильного настрою, який хочу навіяти на читача. Може так буде лучше, більше поважно і таємничо:

Наші знакомі.

5

Зуб мамута,
 стара пожовкла памятка забута,
 дрібний атом в історії всесвітній,
 лежить на моїй праці довголітній.

Зуб мамута,
 добутий з ріняків старого Прута,
 дрібний останок велита старого,
 німий апостол суму гробового.

він могучий:
 у допотопний темний бір дрімучий
 на силу тягне думку сумовиту —
 в минувшість темну, мріями сповиту...

Ах, Боже! і так не добре! Що з того, що сей «апостол суму гробового», котрим мамут гриз траву, на силу тягне мою думку в минувшість, мріями сповиту, коли я ніяк не можу вбрати його у поетичну форму? Зуб мамута... стара памятка по старім велиті... зі старого Прута... дрібний атом і німий апостол... з темного бору, з темної минувшости... ов, за багато поезії! Проклятий зуб мамута! Я знаю, що хотів би виповісти у своїй поезії; у першій формі мені досить гладко складає ся моя думка:

І зуба зуб часу не згриз
 мої папери він притис,
 приляг думки мої і труди,
 мов та могила груди.

Що дня на нього я дивлюсь,
 у вічність глянути боюсь:
 там всяка твар забута,
 як зуб важкий мамута...

Була би се думка незла і, о скілько до неї дав причину черенний зуб мамута, досить оригінальна, але форма! форма! Що за біс лисий, що для нього форми найти не можу! Такої форми і таких слів, щоби читача за одним замахом перекинули за десять тисяч літ у минувшість, мріями сповиту! Правда, що форма мала, а зуб завбільшки як селянський чобіт і важить зо два кілограми, але і на нього повинна найти ся поетична форма!

Гей думко, в давній час полинь,
у темних пралісах смочинь,
у допотопних диких борах,
в карпатських тихих горах!...

Думка послухала мене і полинула в давній час у допотопний дикий бір; я сів собі в тіни папороти і з доброго дива кличу людей у пралісі. Людий не видко, за те:

Луна гуде ярами гір,
аж тут страшний понурий звір
ступає тяжко, мов стовпами,
грубезними як пень ногами.

Мамут, мамут: старий мамут
зайшов над синій, бистрий Прут,
блукав тут сотню літ і згинув,
на знак мені свій зуб покинув...

Ні, і в пралісі не можу найти поетичної форми, відповідної до зуба мамута. І зуба зуб не згріз... і так далі. На знак мені свій зуб покинув... гм! врешті може бути. »Зьвізда«
зараз

*

видрукувала би сю поезию, але я вже тепер не стою на тім, аби чим борше друкувати все, що напишу; мені треба, щоб я сам був із сего зуба вдоволений. Десять тисяч літ — тисяч літ менше, або більше тут справи не змінє, — так стілько літ пролежати в землі і вкінци опинити ся на моїй недокінченій повісти, зворушити мене і за те все не діждати ся порядної поезії, поезії, що була би повна сумних, цминтарних думок, саме таких, як я їх серцем відчуваю, — се просто для мене тяжка мука... Сі думки у відповідній формі я мушу вповісти! Адже се факт і то сумний факт, що моя повість, притиснена зубом мамута, нехай я її й докінчу, десять тисяч літ жити не буде, і пять тисяч літ жити не буде, і тисяч ні, і сто літ — може ні... Ні вже, дальше не спущу, сто літ мусить моя повість прожити, инакше не варто її й кінчити. А сей проклятий зуб лежить на ній, »мов камінь намогильний«. Повість іще і світа божого не побачила і я вже поклав на ній, мов памятник, зуб мамута, котрого і зуб часу не згриз за десять тисяч літ. Мамут лишив знак по собі, а я не лишу. Боже, що за мука! Чи варто жити на божім світі, коли по чоловіці і такий порядний зуб не остане ся, як по тім мамуті? По що вганяти за хлібом, по що журити ся, по що мучити ся для ідей, по що так тяжко терпіти, коли з того всього не остане ся і сліду? Перекопуючи за кількадесять літ цминтарі, найдуть твій череп, в котрім крило ся стілько надій і журби, кинуть його в кут

і приложать домовиною з новим покійником. А за твою працю ніхто тебе тоді вже й не згадав, настануть нові люди з новими думками, куди їм тебе згадувати!

Так мене загриз сей зуб мамута, що трохки на плач мені не зібрало ся. Все, що скочу думкою у допотопний бір дрімучий, то звідтам лечу дваццять тисяч літ наперед, шукаю себе по дорозі і зовсім не можу віднайти.

Зуб мамута...

Гей, праце, радости життя затрута!
Безслідно в безконечности ти згинеш,
ніякого сліду на памятку не кинеш...

Боже! якже се сухо сказано, занадто просто, а я би хотів виповісти свій сум, так, щоб він темною хмарою наляг на дваццять тисяч літ, бо се такий великий біль душі, такий глубокий! Якже се так може бути: у другій половині 19-го століття родив ся, а в першій половині 20-го століття уже й пішов спати у землю... Довше певно не прожию...

Я взяв зуб мамута в руки і став його оглядати, вже не знаю, котрий раз. Не замітив на нім нічого нового — він певно виглядав так само і тому тисячу літ, як тепер у моїх руках — але не минула ще хвиля, як мені прийшла дуже холодна думка, і я відразу, як сидів у тіни величезної папороти в допотопнім пралісі, так у ту мить опинив ся у своїй хаті, і на свій стіл і на лампу і на застиглий чай у склянці і на попіл у попільничці подивив ся зовсім не

тими самими очима, що перше... Адже коли я і вся моя праця пропаде без сліду, то очевидно пропаде і ся поезія про зуб мамута, що я даремно над нею мучу ся вже чотири години. Колиж так, то по що мучити ся, радше піти спати: і так уже перша година по півночі...

Думка була найрозумнійша із усіх тих, що я продумав за чотири години, і з далекої дороги з допотопного праліса я вернув ся просто до свого ліжка. Ще пів години бачив я перед собою страшенного мамута, як він ішов пралісом, ломив дерева, ступав так, аж земля дудніла, аж поки заснув я, утомлений тяжкими думками.

Кілька днів я мав спокій і про мамутів зуб не думав... не хотів думати. Я бачив его що дня, але дивив ся на нього, як на ворога: мав жаль до нього, бо розчарував ся в його поетичній силі. Адже я писав поезії про цілу землю — і вийшли добрі, писав про всі зьвізди на небі — і були також не злі (про місяць написав навіть чудову поезію: за неї від десятиох паннів дістав листи з подякою), — а тут із простим зубом, хоч і мамутовим, але всеж зубом, не міг дати собі ради! Видко, що або сей зуб не заслугує ніякої поезії, або я не можу... е, ні! я мушу щось про нього написати, як не поезію, то новелю, як не новелю, то повість, як не повість, то фільзофічну поему — що небудь, аби лише виповісти сю думку, що мені засіла в голові. Але до сего вже зараз не возьму ся... колись иньшим разом... при добрім настрою.

Сей добрий настрій прийшов на мене небавом, до тижня, і я рішився писати новелю про зуб мамута. Але що до новелі за мало самих цминтарних думок, а треба вже хоч троха й живого життя, то я заглянув до зоології, прочитав собі житєпись мамута і придивився добре його портретови, бо я сего добродія знав дуже недокладно і бояв ся написати які неблиці. В новелі гадав я вповісти ту саму думку, якої не міг одягнути в поетичну одежу, гадав зручно зтягнути читача в допотопний праліс, там його поводити троха по ярах та по дебрах, а потім гладко завернути в нинішні часи і неясно-таємничо сказати йому се, що правда, він знав і сам, що «всяческая суєта». От я й почав знов писати про зуб, та вже тепер прозою. Сей зуб мав відограти дуже філософічну ролю в житю двоїх молодих закоханих людий, хлопця і дівчини. Вони вже мали побрати ся, як нараз дістали сей зуб в подарунку. Дістали його і як почали гадати про вічність та безконечність, то й відійшла їм охота йти до слюбу. Не варто й побирати ся! — сказали і розійшли ся. Він забрав нещасний зуб із собою, держав його кілька літ у себе, але що все дуже сумував, коли тільки на нього глянув, то вкінци викинув його — і так зуб мамута дістав ся мені...

Тема просто чудесна! Цминтарних думок можна тут вповісти, скільки схочеш, не так, як у малій поезії! Треба писати!

Зуб мамута.

(Новеля).

»Лежить він у мене вже з десять літ на столі, сьвідок давніх-предавніх допотопних часів, величезний, тяжкий, темножовтий зуб мамута. Я уживаю його до притискання своїх паперів. Селянин найшов його випадком на березі синього Прута і дарував на нещастє моїм знакомим, уважаючи його якимсь дивним каменем, подібним лише до великого, невиданого, черенного зуба. Не знав, сердешний, якого лиха накоїть своїм подарунком...

Дивний справді сей скаменілий зуб, з жилами склистої емалії від споду; таких великих черенних зубів тепер уже не має ніякий звір на сьвіті. В уяві своїй я бачу допотопного мамута з довжезними, каблукватими клами і з двома рядами таких зубів, як отсей один у мене на столі — правдиві великі жорна до розтираня поживи; бачу, як він блукає по безлюдній пущі над Прутом — саїтний, понурий, тяжкий велит...

Змарнілі потомки сего колишнього велита, слоні, покинули північні, холодні сторони і поселили ся ближше осередка землі, щоби вигрівати ся до жаркого сонця. А по їх предках в далеких північних печерах та безоднях, сховані перед людськими очима, забуті і людською памятю, лиш де-не-де ще спочивають кости, тривкі жовті кости, котрих і всемогучий зуб часу не вспів згризти, котрих земля не стерла на порох і не сполокала вода.

Коли я дивлюся на сей зуб мамута, би-
строю думкою лину у допотопний старезний
праліс, кладуся в тіні великої папороти на зе-
лений, пухкий мох, мов на перину, і вдививши
ся очима в небо, з сумнівом в душі, з забобон-
ним страхом, шукаю даремно відгадки загадки
життя...

Скрізь пусто...

Аж ось ліс тріщить, дерева подаються на
бік і ломляться: поважним, тяжким ходом іде
проти мене кривозубий мамут... Який же я
малий і слабкий супротив сего велита-силача! Я,
homo sapiens, пан усього сотворіня. — —

Тут я на хвилю перестав писати і прочи-
тав собі те, що написав, від початку. Нічого,
початок не злий, поважний. Тепер би лиш зру-
чно перейти від сего мамута до моїх видума-
них знакомих, до їх пригоди такої великої, як
сам мамут.

Я сперся о поруче крісла і вдивився на
стіну. Стіна мовчала і я мовчав — і в хаті було
так таємно-тихо... На дворі гудів вітер і завивав
так сумно... Сонце сховалося за хмари...

Передо мною зуб мамута, лежить на моїх
творах і також мовчить. Який він поважний!
Кілько думок криє в собі...

Сиджу і думаю, аж чую: нараз не сей ма-
мутів зуб на столі, а мій власний, маленький
зуб мудрости у кутку мого рота починає обзи-
ватися, скимить так легенько, немов просить
ся, щоб я йому дозволив сильніше відозватися.
Натуру сего мого зуба мудрости я знав уже від

року дуже добре; хоч він і був собі зубом мудрости, але вже кільканайцять разів устроїв мені такі дурниці, що я його ніяк не міг назвати мудрим. Я йому догоджував, як маленькій дитині: що дня змивав його пахучим кальодонтом і дїрку в нїм затикав біленькою ватою, аби його делїкатна душа не стикала ся з усякими сьвітовими квасами; а він проте не раз такі заводив жалї, що мені не давав ні їсти, ні робити, ні спати. Отсим легеньким скимінем, яким тепер відозвав ся, він звичайно давав знак, що загадує виявити цілу свою скорботну душу, але не відразу, помалу. Се була така його увертура до драматичної опери, в котрій я грав найважнійшу ролю, висьпівуючи не раз найтяжші мольові і сентиментальні пісні з правдивим артизмом, з глибини душі.

Слухаю тепер: справді мій власний черенний зуб скимить. Певно бажає собі нової порції вати, вже третій раз сьогодні. Добре, дам тобі, мій любий! Лише сиди тихо, бо я тепер маю клопіт з иньшим зубом, не таким, як ти, маленьким. Зарядив я свій зуб сьвіжою ватою і слухаю: ба, він уже не скимить, а сіпає порядно. Ще хвиля: як заболить! мені аж сьвічки в очах стали. Раз і другий і третій.. Ов, біда! Мабуть холодно бідакови? Я обвинув голову теплою хусткою, сїв за стіл, замочив перо і беру ся писати дальше про зуб мамута.

Що лиш написав кілька слів: »І от сей велит-силач, мамутів зуб...« нараз мій зуб як заболить знов, аж на мене поти вдарили. Я при-

кусив щоки і заскреготав зубами, — нічого: всі мої зуби скреготали, а сей зуб мудрости аж коріне рвав під собою з розпуки.

Нема ради, кладу ся, як стою, в ліжку, притулюю щоку до одної подушки, на голову кладу другу подушку і жду. Душно мені, але терплю, щоби тільки премудрий зуб утихомирить. Здасть ся мені, що переконую сим свого мудрагеля, як я про нього дбаю, бо вже лише скимить і сіпає і тільки часом немов кине ся з болю. Скоро він на хвильку втихне, я давай дальше думати про зуб мамута. Так гарно почав новелю, в такім відповіднім настрою був пишучи, обнимав такі широкі і далекі горизонти, ставив загадку життя на десяти тисячлітній основі, — і саме в ту хвилю мій карлик зуб осьмілює ся виводити свої жалі і то перед лицем свого велита-товариша, з котрого могла би бути ціла літра таких зубів, як він. Се таке самолюбство, що просто обурює чоловіка...

Ах! немов у відповідь на таке лихословлення як заболить мене мій зуб! Я забув і зуб мамута і широкі горизонти і всю загадку життя. Зарив ся у подушки і ледви дишу, трохи не вдушу ся.

Саме в ту хвилю увійшов до мене приятель, що дарував мені зуб мамута. Замкнув двері і станув, здивувавши ся, що я сплю з подушкою на голові. Але я ногами задрігав і він по тім змиркував, що не сплю.

— Тобі що таке? — питає ся.

Я виставив ніс зпід подушки і з жалем.

кажу: — Ах, дай мені спокій! болять мене два зуби, один мамутів, другий мій.

— Як? мамутів зуб тебе болить?

Отсе питанє приятеля навело на мене в ту мить таку думку, що я, аби її роздумати, не мав навіть часу єму відповісти — така була вона незвичайна.. І потішила мене ся думка так, що я скинув подушку з голови і з горячими щоками усїв на ліжку, усьміхнений.

— Приятелю, — кажу — се-ж правдиве щастє, що я не маю таких зубів, як мамут, а то якби такий велит-зуб почав боліти, прийшлось би чоловікови на голові ходити і по стінах драпати ся, а лікар від зубів мусїв би цілу парову машину приставити до мене, щоби такого зуба витягти! І що би то був за біль, Боже!

Мій приятель зовсім не зрозумів моєї глибокої думки і дивив ся на мій щасливий усьміх здивовано.

— Котрий же властиво зуб тебе болить: зуб мамута, чи твій власний?

— Ах! мій власний зуб мудрости, від котрого я звичайно дурнію!

— То чому єго не вирвеш?

Справді, чому-б його не вирвати? Рада була знаменита і головно дана в добру пору. Я зараз пішов до лікаря, сїв на крісло, повторив собі раз і другий і третій: щастє моє, що не маю зуба, як мамут, сею думкою загіпнотизував себе і не счув ся, як мій зуб мудрости покинув ряди своїх товаришів, мов несовісний де-

зертер. Не чув я й болю, коли лікар мені рвав його, утратив я зуб мудрости, і мені аж в очах розвидніло ся.

Спокійний і вдоволений вернув я до дому. Сів за стіл і дивлю ся знову на зуб мамута. Коло нього лежить почата новеля п. з. »Зуб мамута“. Думав її дальше писати, але не почував себе вже в такому настрою, як потрібно, і початок новелі мені не сподобав ся. Тепер мав я до сего зуба ще більший жаль, як перше, бо не міг його упхати і в новелю, але zarazом я й оправдував його: не він же винен, тільки я; за своїм зубом я забув про нього і змаловажив його. Так не годить ся... Треба буде написати про нього фантастичну поему з пралісами, смоками, іхтіозаврами і потопою сьвіта. Тут я його встромлю... і вражінє буде чудове!

І знов дивлю ся я на зуб мамута, що лежить на моїх творах, як памятник на могилі, знов думаю про загадку життя, поки мене другий зуб мудрости, мій власний, не заболить...

1898.

Народний Дім.

Доки Народний Дім не був Народним Домом, тільки домом лікаря д-ра Фушера, ніхто про нього не думав, і не займав ся ним, хиба сам Фушер і ц. к. уряд податковий. Тоді то сей дім прожив свої найкрасші літа.

Се був звичайний старосвітський партеровий дім, побитий гонтами, зі сходами і широким ганком до подвіря, з ріжними коморами і закамарками на кури, качки, гуси і голуби, і з окремою стайнею на коні та возівнею на карити. Дім невеликий, але з однаковими вікнами, одностайною краскою на надвірних стінах, з цілим дахом, цілими коминами, одним словом: на зверх порядний. І в середині у довгім ряді комнат видко було не лише порядок, але і заможність — не даром же доктор Фушер лічив хорих із сорок літ.

До сего дому належав і огород, до котрого входило ся з подвіря. Невеликий огород, але з него була і користь і приемність: тут росла і всяка добірна садовина і виноград і оріхи волоскі та ліскові, і синій боз і жасмін і квітки, а попід дерева мягким, зеленим килимом сте-

лив ся розкішний моріжок. До того була в огороді і крита кругольня з мурованою альтаною в мавританськiм стилю — на літо прекрасне місце для тихого спочинку, або забави. Гарно було тут і затишно і приємно. Тільки десять мінут ходу від ринку міста, а влaститель дому міг жити мов на селі.

Але стало ся: прийшов час і Фушер помер. Його наслідники жили ще якийсь час у сім домі і господарили так, що дім мусіли продати. Оттоді й лучили ся на нього незвичайні купці: кількох руських патріотів задумало купити його на власність народу. Дім коштував двацять тисяч, а патріоти мали в руках тільки п'ять тисяч, зібраних за довгі літа патріотичної роботи. Вони сказали собі: »Купувати дім за готові гроші — невелика штука, а от штука купити його без грошей, або з п'ятьма тисячами в руках. Решту зложить нарід«. І вони купили сей дім, уживши при купні ріжних адвокатських способів, позичок, векслів і т. п. Купивши, назвали його Народним Домом, а місцева »Руська газета« привитала його великою вступною статією, де між иньшим було сказано: »Маємо вже тепер свою власну народну палату, свою кріпость для оборони руських душ, своє гніздо, де будуть виховувати ся молоді вірлята України, — маємо свій власний Народний Дім. Дім на три фронти до трох улиць; мури грубезні, можна на них ставити перший поверх. Тут буде саля на збори, концерти і балі; тут будуть товариства, касино, бурса, друкарня і т. п. Народний маєток

збільшив ся о Народний Дім. Відзиваємо ся тепер до тебе, руський народе: складай гроші, аби дім сплатити, розширити, прикрасити і віддати тобі на службу».

З того часу, як дім Фушера став Народним Домом і збільшив собою народний маєток, а Руська газета так прославила його, він якби відмінив ся, став славним у руськім народі і покрив ся немов якоюсь авреолею. Тепер уже всі знали, що се не який небудь дім, а народний дім з трома фронтами і з грубими мурами, що двигнуть не тільки дах, але ще й перший поверх. А відколи на його стінах блисла синя таблиця з золотим написом: »Народний Дім«, то люди з міста і з сіл нераз ставали перед ним і з поважанєм вимовляли слова: «Ага! се Народний Дім. Ну... на палату або на кріпость він не похожий. Але добре й се!..»

І так звичайний дім Фушера дочекав ся на старість великої слави. Треба признати, що ся слава спершу зовсім не змінила його зверхнього вигляду: він який був за часів Фушера, такий на погляд був і тепер, коли валежав до руського народу. Будівничий казав, що дах »вирмає« ще кілька літ, ґанок треба поправити подекуди, бо спорохнавів, а мури — ті постоять ще й сотку літ. Лише в середині дім змінив ся дуже: замість колишніх дорогих меблів стояли тут тепер прості столи, шафи та крісла, в потребі і ще простійші ослони, а блискучі колись помости втратили небавом свою ясність і затоптали їх патріотичні ноги інтелігенції, а ще

більше селян. Але Народний Дім бачив тепер у своїх мурах самі патріотичні сцени: збори, наради, вечерки зі сьпівами і танцями і т. п., а його головна саяя заясніла небавом від портретів Шевченка, Федьковича і різних иньших патріотів, що ріжними поглядами дивили ся із стін в сей, або той бік салі.

Так тягло ся зо два роки. Виділ Народного Дому не снішпв ся з напрямками, які казав поробити будівничий, бо патріоти і так не могли дати собі ради з вексями, які попідписували і які треба було в пору сплачувати. Хоч »Руська газета« в кождім числі грубими буквами відзивала ся до народу: »Складайте ся на Народний Дім! Не забувайте при жадній нагоді на Народний Дім!« — та нарід очевидно не відчував так дуже сильно потреби думати при кождій нагоді про Народний Дім, і встаючи і лягаючи, і ходячи і танцюючи, і їдячи і спочиваючи. Хоч се нікому иньшому, тільки цілому народови дістала ся така палата в руки, але нарід не дбав за неї навіть так, як дбав колись Фушер. Там десь котрийсь Русин прислав на Народний Дім одного золотого або і два і потім пильно шукав свого імени в часописи у »виказі впв. патріотів, що зложили складки на Народний Дім«, а коли не найшов, то питав ся в редакції, чи не пропали в кого його гроші, — але таких впв. патріотів було не богато, так що виділ, а радше тільки три виділові на гарних посадах і властителі камениць не мали просто вільної години з вексями. Иньші виділові були, правда, щирі

патріоти, але їх патріотичних підписів на векселях був би навіть ніхто й не приймив...

Народний Дім привик помалу до свого нового властителя, хоч і посумнів троха зверха. Ще мешкали в ній крім товариств і чужі люди, котрі платили за мешканя і від часу до часу допоминали ся енергічно у виділу о порядок. Виділ не міг викрутити ся і латав то сходи то вікна то старі груби або підлоги. Але на третій рік ті добрі люди мусіли забрати ся, бо виділови Народного Дому прийшла до голови патріотична думка заложити в Народнім Домі бурсу для учеників. Люди випровадили ся перед фєрїями і два мешканя, зложені з кількох комнат, лишили ся на час фєрїй порожні і замкнені. Патріоти в більшій части виїхали також на фєрїї — і в комнатах товариства часом не було і живої душі. З того часу і почала ся не доля Народного Дому.

Він почув нараз страшенну порожнечу у своїм нутрі, так як голодний чоловік. Темними ночами щось у ній скрипіло, шелестіло, бігало по підлогах, у комилах стогнало, — він сам не знав, що йому хибує. Подує сильнійший вітер, крокви стогнуть, гонти злітають на землю, від коминів відривають ся цогли, і двері та вікна скриплять так жалібно, що анї заснути. А вже що йому найбільше не подобало ся, то миши, що бігали йому по животі і залазили чорт знає куди. Десь то перше того мерзеного сотворія і не було видко, а тепер ось як лазять! Тай скільки того!

Народний Дім нераз прислухував ся в ночи, що в нім діє ся, і мороз проходив по його мурах. Миши завели собі гнізда в бібліотеці Народного Дому. То, бувало, ніч настане, у всіх комнатах нема ані одного патріота, — мишам воля. Вони вибігають з бібліотеки, проходжують ся по читальні та по иньших комнатах і сумують над своєю гіркою долею.

— Десь перше, — каже одна — хоч і треба було пильнувати ся, але можна було тут за-попасти якусь їду: масло в комірці, муку, хліб... а тепер хоч гинь: самі книжки!

— Ох, правда, — нарікає друга миш — я от з'їла троха поезий Панька Хванька тай так мене у животі ріже, що сама не знаю, що собі робити.

А третя миш на те: — Сестриці любенькі, а хиба-ж я не відхорувала тяженько, з'ївши »Досліди над руською мовою« професора... як же він називає ся?... ну, пусте! Нехай його чорт побере!

— А мій тато таки вмер, покоштувавши габілітаційної розправи доктора Поклонського про генезу казки »Дід як вязку дров підвів, то під нею аж присів«. Там таке понаписував про Індію, Византию, Бретонію і Ляпонію, куди ся казка ходила, що бідний тато мусів умерти наглою смертю. Кому смерть, а професорам по чотири тисячі пенсії за те...

— Ох, гіркий наш сьвіт! — плакали всі миши хором.

*

А Народний Дім і сам не знав, що думати: і мерзко було йому і жалко нещасних. Але небавом годі було йому журити ся мишами, бо йому самому буря вибила очи. На даху до фронту були від поду два круглі вікна, зовсім як очи. Одної ночі буря напосіла ся на сі вікна, термосила ними дві години і таки вибила. При-тім позривала цілі плати даху і позаносила Бог знав куди. Народний Дім став як сліпий. Перше то у його очах на даху хоч сонце мерехтіло, а тепер вони випали, як у чашки, тільки ями лишили ся. По бурі, тої самої ночі прийшла довга злива і вода лила ся на під, а з поду крізь стелю у салю з портретами.

Шевченко у кожусі і в шапці саме тоді приглядавав ся мишам, що танцювали мабуть коломийки по салі, коли чув, а йому вода за ковнір ллеть ся.

— Гей, Федьковичу, ратуй! Вода ллеть ся мені за ковнір. Здійми мене із стіни!

— Не можу, братчику солодесенький! І мене повісили тут, не знати за яку провину. Прибили до стіни...

— Се що за лад у вас такий? — сердив ся Шевченко. — За мов добро така мені подяка?

— Ех, Тарасе, не знавш ти нас! Ще ти не маєш чого нарікати...

Тарас загорнув ся ліпше у кожух і замовк. І Федькович не відзивав ся, тільки думки думав: »От як придав ся мені гуцульський сердак, усю воду втягає в себе!«

В кілька днів по бурі залатали дах Народного Дому. Будівничий уряд заборонив латати ґонтами, казав ужити бляхи. »І так — казав урядник — ґонти майже в середині міста се анахронїзм. Тай другим домам небезпечно«.

— Не журіть ся, — відповів йому виділовий, що не виїхав на ферїї — ми ще вимурємо таку палату з такою бляхою, що ну!

Урядник покинув журити ся, а тимчасом Народний Дім дістав зверха дивні білі, бляшані латки на чорних збутвілих ґонтах. Ті латки так блищали до сонця, що люди аж не могли дивити ся. Тай Народний Дім не міг спокійно дивити ся на ті бляхи. Часом потішав себе, що се ордери за довголітню службу, а часом і сердив ся, коли чув, як перехожі люди говорили: »Ну, тай полатали-ж стару руїну«. Справді дах виглядав дивно, так якби хто чорний, діравий капелюх полатав білим полотном зверха.

»Старість не радість!« думав собі Народний Дім і куняв на сонці до кінця ферїї. У перших днях вересня ожив троха. До бурси прийняли сорок хлопців, жвавих хлопців із сіл, що мали стати колись також руськими патріотами. Поки-що вони їли здоровенно, вчили ся і збиткували. У городі Народного Дому була осїнна садовина, — до кількох днів її не стало. У куті города росла прекрасна щіпа, — бурсак зрізав її при самій землі, бо потребував бучка до пилки. Виноград ще не достиг, але він смакував бурсакам дуже добре. Мураву столочили, де лиш яка була. І коли вони те все зробили,

виділ Народного Дому не міг збагнути і не знав, кого карати і як — вибачив молодим патріотам усі їх провини і тільки журив ся, звідки взяти на ту саранчу гроший, бо селяни, хоч обіцяли платити щонебудь за синів, але з платнею не квапили ся.

Народний Дім не міг дивити ся спокійно на таке спустошенє і рішив пімстити ся на бурсаках: доки сходи, що вели на подвірє, держав при собі, то держав, а раз на злість бурсакам, пустив сходи саме в хвилю, як бурсаки по них ішли. Злетіли молоді вірлята України не у гору, тільки на долину, потовкли ся троха, але се на них небавом присохло, а Народний Дім мав потіху, що пімстив ся. Якийсь примхаватий зробив ся старий: дітий не любив! І то ще яких дітий: надію Руси, будучих великих патріотів!

Зроблено нові сходи і Народний Дім утихомирив ся на кілька місяців. Привик до голосу молодих і старих та до гусей, качок, курей і пантарок, які завела собі господиня бурси. Сей дріб ходив за дня по подвірю, а на ніч мусів він іти у велику пивницю, саме під салею Народного Дому. То нераз, бувало, Народний Дім аж стрясеть ся досьвіта, як у нїм запіє десь у самій глубині когут, або скричать проклятуці пантарки. Сї пантарки найбільше йому досолили: голос їх так і ріже пилою усякого по серці.

Осїнь перебув Народний Дім без особлившої пригоди, аж як по Йордані прийшли м'ясни-

ці зміркував старий, що приходить на нього тяжкий час. Він знав, що веселий руський на- рід має деякі свої і чужі танці, від котрих уся хата мусить трясти ся, хочби не хотіла. А На- родний Дім був уже такий слабий у своїм тілі, так бояв ся, що не вдержить усіх своїх костий при купі, що на м'ясниці ждав, як на свою смерть.

Перший вечерок минув ся без пригоди. Одно лише замітили веселі гості, що підчас танцю і стара велика груба при стіні також танцювала. Коли запалили у ній у середині і вона розігріла ся, а потім придивила ся, як мо- лодіж танцює, як руські молодці присюдами ходять, мов раки лазять, не втерпіла стара, да- вай і собі хитати ся то в сей то в той бік. Се розсердило матери дочок і вони зажадали від виділу, щоби привязати грубу грубим дротом до стіни, бо ще готова вибігти на салю і по- бити дівчата. Виділ зрозумів, що мами добре кажуть, бо груба справді була собі здоровенна, хоч і стара, і привязали її дротом до стіни. З пересердя груба остигла і вже потім не гріла ніколи, хоч ти у ній пали цілий день. І колиб не те, що в салі бували звичайно самі горячі патріоти і патріотки, то тут би в зимі не можна було і всидіти.

Другий вечерок до самої півночі ішов до- бре. Гості так розбавили ся, що аж любо було дивити ся. Мами попід стінами ще не спали, тільки радо згадували давні часи та пильно зиркали за своїми доньками, з ким танцюють.

Прийшов польський танець мазур. П'ятьдесят пар стануло на салі. »Ну-ну, думав собі Народний Дім, чи вдержу я сей танець до кінця? Не досить їм руської скаженої коломийки, від котрої мене за кождим разом три дні кости болять, — треба їм ще такого самого скаженого польського мазура. І се руські патріоти!»

Отсе воркотане старого дому чути було виразно підчас танцю, особливо в місці коло груби. Звідтам звичайно кождий панич розпускав свої ноги, як крила, або там спиняв ся і бив запятками черевиків об себе, та ставав так твердо на підлогу, що аж портрети на стінах хитали ся і груба хитала ся і цілий Народний Дім тряс ся. Пів години терпів Народний Дім тяжкі удари в се болюче місце коло груби та думав: чей уже раз буде кінець тому скаженому мазурови? Ні! ще ждало кільканайцять пар! Народний Дім ще чекав із чверть години, але коли потім усі п'ятьдесят пар пустили ся відразу підскакувати та вигопкувати, старий не втерпів, у всіх сугавах так його заболіло, що він половину підлоги саме довкола груби пустив із рук і вона провалила ся в пивницю. Привязана груба дивним дивом стояла далі, а підлога так чудно навскісь запала ся в пивницю, що з кільканайцять танцюючих пар зіснуло ся в низ просто між гуси, качки, кури і пантарки бурсацької господині.

Ой, то не білі гуси загегали рано в ранці до схід сонця, се кричали білі лебідки-красавиці у пивниці; то не когути закукурікали, лопо-

чучи крилами на плоті, то руські паничі зверещали ріжними голосами на дні Народного Дому, допочучи руками і ногами у темноті. А білі гуси і качки, чубаті кури і перлисті пантарки не могли перекричати тих, що на них упали; погibli деякі придавлені білими дівочими грудьми та танцюристими ногами патріотів. Сам аранжер танців забив когута, сівши йому на голову, мов на канапу. Котрі-ж не погibli, злетіли з криком бистрими крилами в гору, у салю, у ясний сьвіт, у мир хрещений. Скричали мами, стоячи над пропастию, темною і незапашною; збігли ся батьки з буфету, похилили ся, стогнучи, над безоднею і простягли руки, але не могли нікого досягти.

— Дайте драбини! — скричало кількох нараз.

— Відчиніть пивницю! — кричали иньші.

І драбину привесли і пивницю відчинили: втягли всіх на верх, хто тільки був упав. Де-хто потовк ся, де-хто носа розбив або руки обдер троха, але більшого нещастя не було. Остатний вилазив на верх аранжер, загальнолюблений усіма паннами. Але тільки він виліз на пів драбини, так що впало на нього сьвітло, всі жінки розбігли ся, а мушчини стали зловіщошепотіти: — Не вилазїть! не вилазїть! Вам роздерло ся дещо... там, де не треба.

Аранжер оглянув ся на »дещо« і сумний злїз у пивницю та вийшов дверми на подвірє. Сеї ночі уже ніхто не бачив його на салі. І всі иньші пішли чим скорше домів. По двох годи-

нах було в Народнім Домі тихо, тільки господиня бурси плакала над своїм дробом та дорізувала недобитків. З отсих недобитків найбільше поплило крови, — погибли, нещасні, за землю руськую, за Народний Дім. І вїщо не прийшло їм з того, що їх на другий день поїли будучі патріоти, голодні бурсаки. Тільки кілька курок лишило ся — бідні вдови по нещаснім когутї...

Руська патріотичня душа то загадка нерозгадана. Здавалось би, що після такої пригоди, де Народний Дім вимовив свому народови службу, бо нарід не дбав о нього, виділ сего Дому і сам утратив віру в нарід. Отже ні! Віра в нарід спасла їх і Народний Дім. Вони рішили ся будувати нову палату. Думали будувати дім за 25 тисячий, але склало ся так дивно, що вибудували за 50 тисячий. Коли вже дім був готовий і вони счислили всі позички та векслї, покивали сумво головам, подумали хвилину, а там і потїшив один виділовий другого:

— Сплата на трийцять лїт! Чого нам журити ся? Або ми доживем?

— Правда! нехай журять ся трохи і ті, що прийдуть по нас.

Таким способом стали руськими патріотами уже й ті, що були тільки в колицках, або ще і не вродили ся.

1898.

„Нашоль літератора“.

Бути Росіянином у границях Росії — річ дуже почесна, але не все приємна, тому, що від кождого жадають участи в суспільних справах; але бути Росіянином поза границями Росії, на приклад у Галичині, — і приємно і легко і хосенно і навіть дуже вигідно. В краю темнота, потрібні школи, але неросійські, — Росіянинови про се байдуже; в краю панує біда і кров тече в політичних боротьбах — Росіянин тому рад, бо все те показує, який нікчемний се край в порівнаню з Росією від Балтійського моря по Чорне море і по Тихий океан.

— Да, — говорив бувало між добрими знакомими адвокат Іван Петрович Сироїд або Сиродов — наше жите було би дуже приємне, колиб тільки ми мали гроші, гроші і ще раз гроші.

Але гроший не було стілько, скілько треба, щоби душа заграничного Росіянина була спокійна і щаслива.

— А від чоуж у нас Росія? — відповідали йому. — Шукайте «літераторів». У Росії богато їх!

— Далеко шукати! — замічав Сироїд сумно і замовкав.

Слово «літератор» вимовляли знакомі господина І. П. Сироїда з великим поважанем, хоч воно не мало нічого спільного з літературою. Коли котрий з галицьких Росиян, переїзджачучи в Росію, посилав у Галичину телеграму «Нашоць літератора», — то ся телеграма і без названого літерата викликувала в адресатів більше одушевлення, ніж викликала би дійсна поява нового Пушкіна в російській літературі. Таємне в таких телеграмах було се, що в Росії в літерати і — літерати. Одні, ті правдиві — дуже поважані і потрібні люди, тому що вони «пишуть літературу», але до них галицькому Росиянинови мало діла; вони і не прошені подадуть йому все, чого тільки душа забажає; зрештою він і не цікавий на їх роботу; другі-ж літерати, хоч і не пишуть нічого, сто раз приємніші заграничним Росиянам. Се їх опікуни і добродії, що дають гроші і за те заслугують не тільки на скромну назву «літерат», але й на більше грімкі означеня. Такі літерати мають також своїх прихильників і то далеко вдячнійших, як мають правдиві літерати.

— Ех, якби мені найти якого літерата! — думав, бувало, г. Сироїд. — Хиба я не «русскій» патріот?

І прочитавши про тисячлітній ювілей хрещеня Руси в Києві, він вибрав ся туди разом із своїм приятелем Спірідіоном Семеновичем Бігуном, щоби подивити ся на правдивих Ро-

сиян і відітхнути правдивим російським пові-
трем. Крім того г. Сироїд, як повірник найпа-
тріотичніших галицьких Росиян, мав і секретне
порученє віднайти «літератів», і особливо зло-
жити своє поважанє графови Трущобіну, про
котрого ходила чутка, що він дуже жалує за-
граничних Росиян. Треба-ж дати добродушному
графови нагоду, щоб доказав своє співчутє дї-
лом, тому що саме співчутє Руси не виратує.

У Київ приїхали оба приятелі ще перед
ювілеєм. Стали оглядати матір руських городів.
Вилізли на Софійську дзвінницю, наполохали
голубів, що там гніздять ся, і глянули тужними
очима на золоті бані Михайлівського монастиря,
що так і блищали на сонці.

— Ех! — зітхнув гірко п. Сироїд — коби
мені дали хоч одну таку баню!

— А мені другу — сказав г. Бігун. — От
куди подівають золото, а в нас біда...

Але золотих бань не дав їм ніхто; за те
вони підчас сьвята хрещеня мали приємність
розмавляти з правдивими Росиянами, опікунами
заграничних Росиян. Вони нашли їх, бо хто
шукає, той найде, а хоч не раз і не шукає, то
також найде. Що більше: вони відшукали са-
мого гр. Трущобіна в одній реставрації. Сироїд
і Бігун зараз представили ся йому.

— Сироедов, присяжний паврєрєнний з Га-
ліції, — мой друг Бігун.

— Граф Трущобін.

— Очень, очень рад.

Сироїд не брехав: він справді був дуже

рад. Він дуже радо, хоч і зо смутком, розповідав графови про переслідування галицьких Росиян, про латинську і польську пропаганду, і довів графа до гірких сліз. У графа була добра російська душа і він не міг без смутку слухати про переслідуване російського племені. »Сорочку дам з себе!« — говорив він, випивши третю фляшку вина.

— Ну, сорочки нам не треба! — подумав Сироїд, але мовчав і тільки зітхнув. Бігун також зітхнув.

Але по четвертій фляшці вина граф добув портфель.

— Сироїд аж прикучнув, очікуючи зі скромною міною. Але граф портфель сховав. — Прийдіть завтра до мене в готель! — сказав Сироїдови.

Оба приятелі склонили ся низенько.

Рано пішов Сироїд у готель до графа. Не довго був там і не коротко, — дістав від графа три тисячі рублів на »галицко-руську університетську молодежь«.

— Памятайте, се на молодіж, — говорив граф поважно, — щоби з них вийшли »руські« патріоти!

— На молодіж, на молодіж. Спасибіг вам!

Ще два-три слова і Сироїд вийшов, — нема вже чого більше й балакати з графом. Славний літерат — таї годі! Хоч і не першорядний, але й не з остатних.

На сходах Сироїд нараз спинив ся, усміхнувся, виняв портфель, тисяч рублів переложив у свою портмонетку, а дві тисячі лишив у портфелю.

На улиці ждав на нього Бігун.

— Ти тут? — здивував ся Сироїд.

— Скільки дав? — спитав ся Бігун.

— Дві тисячі.

— Мало!

— Що робити? Всякоє даяніє благо.

— Ми возьмемо собі з того на дорогу?

— О, ні! — обурился Сироїд — то для нашої молодіжи, для студентів!... Так... А тепер якже ми то зробимо? Ти вертаєш завтра до дому, правда? От маєш ті дві тисячі, передай їх Венедиктови Михайловичу, а я ще чкурну в Москву і в Пітер — варто подивити ся! Тай діло маю...

— І я поїхав би, та нема гроший — відповів Бігун сумно. Ех, гроші, гроші!... Чи післати нашим телеґраму!

— А чомуж не післати? Нехай урадують ся.

І у Львів пішла благовісна телеґрама: »Нашоль литератора, Сироїдовъ«.

— А колиб так і я поїхав з тобою в Москву? — спитав ся Бігун у свого приятеля.

— Якже так? Адже ти не маєш гроший!

— Маю-ж дві тисячі...

— Годі!

Як годі, то годі!

Бігун відїхав на другий день з двома тисячами до Галичини. По дорозі він думав і передумував і не видумав нічого. Але, опинивши ся на першій стації в Галичині, він нараз вда-

рив себе долонею в чоло і промовив: »Я не дурень«.

Ніхто йому й не казав, що він дурень, і нараз прийшла йому так нечемна гадка до голови.

— Хто знає, чи не взяв чого і Сироїд? — думав Бігун.

— Він же також не мав наміру і гроший, щоби їхати в Москву і в Петербург і нараз... Гм...

У Львів приїхав г. Бігун дуже поважний і засмучений.

— Ну, якже? — спитав його »маститий« патріот Венедикт Михайлович Петрович, великий опікун молодіжи. — Привезли багато?

— Небагато. Тисячу рублів.

— Мало.

— Що робити? Всяке даянїє благо. Може Сироїд привезе більше з Москви та з Петербурга.

Г. В. М. Петрович прийняв тисячу рублів від г. Бігуна.

На другий день В. М. Петрович прикликав до себе голову студентського товариства „Рускій Острівъ“ г. Владіміра Ник. Розборського і у своїй комнаті мав до нього поважну промову:

— Наші »русскі« добродії прислали на ваше товариство чотириста рублів. Ви знаєте, за що і на що.

— Мало! — відповів Розборський.

— Що робити? Всяке даянїє благо. Ось вам гроші. Тільки все тайна, розумієте?

— Розумію.

— Анї слова нікому! Роздайте тим, що потребують, і будьте вдячні. Колиб не я, то ви...

— Спасибі вам, г. Венедикт Михайлович!

Г. голова «Русского Острова» і будущий провідник галицьких Росиян був чоловік дуже розумний; він знав, що секрет повинен лишити ся секретом. І тому, щоби, буває, його молодий язик не вихопив ся з якою нісенітницею, він і виїхав зараз кудись разом з грішми. Коли вже секрет — нехай же буде секрет як найбільший.

І був секрет секретом цілий тиждень. А потім г. Венедикт Махайлович спитав ся у двох членів «Русского Острова», чи дістали вони що з запомоги.

— Анї копійки! З якої запомоги?

— Розборский не говорив вам нічого?

— Ні! Його й нема тепер у Львові.

— Гм... Коли вернеть ся, пришлїть його до мене.

По місяці Розборский вернув ся. Товариші до нього:

— Ти де бував?

— Дома, в Празї, у Відни...

— Ти?! Звідки-ж ти взяв гроший?

— Мав свої.

— Ні, Розборский, ти не бреш! Ти взяв чотириста рублів?

— Яких чотириста рублів?

— Ах, ти злодію і «мошеннику!» І ти ще брешеш?

— Якже так? Адже то був секрет?

Наші знакомі.

- Давай гроші! То наші! Товариства!
- Не маю! У Відни вони, в Празі...
- Не мавш? Так ось тобі за злодійство!
- Не бий, Данчук! Минулого року не вкрав ти сто рублів?

Але Данчук і товариші розлютили ся: по-сипали ся поличники, полила ся кров з носа Розборського і закрасила поміст »Русского Острова« — »русскою« кровю.

Бюст Пушкіна на шафі бібліотеки товариства усміхав ся на вид чудної події, але нараз Розборський схопив його за шию і розбив на голові товариша. Сповнивши таку непочесну роботу, Пушкін розсипав ся на черепки, а Островяни подоптали його ногами.

Того самого дня Розборського скинули з головства »Русского Острова;« він зараз виїхав туди, де не бють. Але »Рускій Островъ« цвите по нинішний день, на славу цілої Росії, бо »русскі літерати« ще не перевелись.

Треба ще сказати, що секрет гг. Сироїда, Бігуна, Петровича і »Русского Острова« був тільки їм відомий, — і не диво: »загранична політика« вимагає не раз як найбільшого секрету...

1898.

Еманципация муштин.

Роман Сидорів, один з редакторів «Руского Дневника», вернув сьогодні по обіді з каварні в дуже поганім настрою до дому. Замкнув двері своєї комнати на ключ, виняв з кишені малий пакетик і поклав на стіл, потім скинув із себе пальто і сів на крісло. Все те робив він з очевидним нересердем, яке не щезало з його лица і тоді, коли він закурив собі папіроску і, мов від нехочу, взяв у руки книжку, що лежала перед ним на столі. Книжка мала заголовок: «*Дівочі сльози. Істория терпінь дівчини*». Роман перекинув кілька карток і чимскорше запхав книжку під купу ріжних часописий на столі, — видко, не хотів на неї й дивити ся. Але невдоволеве і після того не щезало з його лица. Він дивив ся хмарними очима на малий пакетик, брав його кілька разів у руки і клав обережно наново на стіл, так якби у нїм було щось небезпечне: яка отруя або револьвер...

Уже з самого ранку Роман почував себе недобре. Якась порожнеча взяла ся в його голіві і в серці, так що цілий сьвіт йому опротивів. Одно лише знав він добре, що жде його гірка чаша, яку раз треба випити. Вже від двох місяців бачив він, як се лихо зближає ся, росте щораз більше і в цілою ватагою чорних думок

*

суне ся на нього, мов чорна хмара. Йому було щораз прикрійше являти ся між людьми, бо кождий зараз пізнавав його недолю і оглядав його з милосерним усьміхом. А вже перед жіноцтвом годі було йому і показати ся: воно дивило ся на нього і з глузом і з жалем і з докором та шептало поміж собою таємно...

— Треба раз тому зробити конець! — сказав собі Роман сьогодні рано і отсе прийшла тепер хвилина, коли він мав виконати свій намір. Він підняв ся з крісла, попробував ще раз, чи двері замкнені, приступив потім до стола і помалу розгорнув зловіщий пакетик. У нім були — нитки, голки і ґузики...

Усїв на крісло і поклав на колїнах своє пальто. Почав числити, кїлько ґузиків відорвало ся. Цїлих сїм ґузиків не доставало з одного і другого боку, лишив ся тїлько один, як сирота...

Роман із суворим лицем заложив нитку у голку, поклав недокурєну папіроску у попільницю і почав пришивати перший ґузик.

* * *

На душі було йому прикро, а хатня тишина вражала його гірше найбільшого галасу. Тїлько будицьник тикав собі правильно та замучував спокійно і немилосерно на своїх колїсцятах хвилину за хвилиною, як давні інквізитори чарівниць. Більше ніхто й ніщо не відзивало ся в комнатї і ся тишина наводила на Романа са-

мі невідрадні думки. Колиб хоч сиділа коло нього Зоня, донька Павловської, ся люба щебетушка, то не було би йому так сумно. Тимчасом її тут нема — він сам сидить у своїй хаті, як сидів сам учера, передвчера, тому тиждень, тому місяць, тому рік і протягом останніх десятих літ.

Колиб хоч Зоня сиділа ось тут коло нього на софі та щебетала про всяку всячину! Він приніс би їй з міста різних помадок та чеколядок, а вона за те — як звичайно се робить дома — співала би йому що-небудь, деклямувала, казку казалала, або в доміно грала з ним, або й поцілувала би його. Люба дівчина! А яка розумна! Просто дивує всіх своєю мудростю, хоч притім у неї в деяких справах — просто чудова наївність, якою і натішити ся годі. »Я люблю її!« приходить Романови на думку. »І вона любить мене. Се явна річ і ми з сим не криємо ся перед ніким. Колиб вона була так уже на порі, я взяв би її за жінку, але вона має тільки шість літ і кличе мене вуйком, хоч я зовсім не її свояк, отже ніщо з того...«

Або колиб хоч сидів тут у хаті Гектор пані Павловської. Се просто роскіш мати такого великого і розумного собаку дома! Він на привитанє подає передну праву лабу, а як з ким у великій приязни, то стає на задні лаби і цілує в лице або в руки, коли до лица не може досягнути. Роман, коли тільки буває у пані Павловської в гостях, завсіди витає ся з Гектором і притискає його щиро як приятель до

своїх грудий. За то Гектор цілий час не зводить з нього погляду, ласить ся коло нього, кладе свою голову на його коліна і не хоче відступити ся від нього. Такого собаку мати!... Але се лиш ідеал, котрий і багато коштує і багато їсть, а Роман не має грошей...

Пані Павловоька все запевнює Романа, що він мусить бути добрим чоловіком, бо його люблять діти і собаки. Роман не перечить ся з нею, бо і сам справді не знає, за що міг би хто назвати його злим чоловіком. Він має деякі свої примхи, але їх кождей має.

Тріс! зломила ся голка. Але перший ґузик був уже майже пришитий так, що Роман тільки завязав вузлик, спокійно взяв другу голку і другий ґузик і почав пришивати. Таку просту роботу годі робити, не думаючи про що-небудь; Роман закурив нову папіроску і думав. Та хоч як силкував ся прогнати від себе навісні думки, які наводило на него саме пришиванє ґузиків, сї думки не відлітали, иньші не прилітали, — папіроска в зубах Романа загасла і він думав.

* * *

Здавалось би: чи може бути менше поетична річ, як пришиванє ґузиків, а проте ніхто не знає і не вгадає тайн душі; вона, як ся таблиця на стрільниці до забави; ти стрілиш шротом або хоч ґузиком, — поцілив і бачиш: вискакує ізза таблиці панна з хоруговкою, а схована катаринка грає триюмфального марша.

Роман згадав панну Стефанію.

Було се у вечір під новий рік. Пані Па-

вловська, давня знайома Романа, сиравляла у себе гостину на привіт нового року. Запросила і Романа до себе. Він прийшов, привитав ся з людьми із Гектором, Зоні дав помадки і вступив з господинею дому до сальону, де були ще иньші гості.

— Пан Роман Сидорів. Моя бабка, моя кувинка Стефанія, пан радник суду Скрутинський.

— Дуже мені приємно — дуже приємно.

— Прошу сідати.

Роман присів ся до громади познакомлених з ним гостей. Був тут ще і Павловський.

— Я перешкодив у розмові, — відозвав ся Роман — прошу дальше її вести. — Я зачув щось про ідеальну жінку. Тема дуже цікава.

Бабка (з окулярами на носі і з солодким усміхом): Власне я хотіла сказати, що ідеальна жінка повинна бути побожна, господарна, сальонова, повинна любити мужа, але не мішати ся в його справи. Розумна жінка, себ-то розумнійша від мужа, то нещастє. За моїх часів таких не було.

Павловська: Ну, я не сказала би, щоб розумнійша жінка шкодила у чім свому мужеві. Мій муж...

Павловський (настрашений): Але-ж Олю, що ти мене...?

Пан радник суду: Я тої самої думки, що поважана старша пані.

Стефанія: А я думаю, що тепер уже зовсім иньші часи і вимоги. Рівне право як для муштин так і для женщин! Усі повинні бути

розумні. І мужови і жінці красше з розумним згубити, як з дурним найти.

Роман глянув на Стефанію — прегарна дівчина! Він чув про неї нераз, бачив її фотографію у тїтки Павловської, але не думав, щоб вона була справді така гарна і така розумна!

Бабка (з ласкавим усміхом): Га! тепер иньші часи. Вже моя Оля вчила ся більше, як я, а ти (до Стефанії) ще більше, як тїтка. Чого тільки вона не вчила ся: і господарства і музики і гігієни і фізики — всего вчила ся. Навіть посади шукала собі, аби заробляти на хлїб; тільки ми відрадили їй, бо не потребує мучити себе.

Стефанія: Богато вчила ся я, а мало що знаю.

Пан радник суду: Панна Стефанія дуже скромна.

Стефанія: О ні! Нема прикрїйшого компліменту, як когось хвалити за скромність. Що се таке скромність?

Бабка зітхає.

Радник дивує ся.

Павловська: А ви, пане Романе, як думаете: Яка повинна бути ідеальна жінка?

Роман: Жївку повинно тїшити, смутити і взагалі займати те все, що її мужа. Вона повинна розуміти його, а розуміти не може без осьвіти. Вона в потребі повинна вміти обійти ся без його помочи і ласки, повинна знати заробляти на житє. Не повинна кривити ся, коли

він іде на пиво або чорну каву, тільки повинна з ним піти.

Радник, (з глумливим усміхом). Пан Сидорів дуже поступовий.

Стефанія: Пан Сидорів сказав дуже розумно.

Павловська: Прошу до вечері!

Павловський: Се також розумно сказано.

Всі встали, щоби перейти до їдальні. Романови прийшло ся вести панну Стефанію попід руку.

— Дякую вам, папе, що обставте за нами..

— О, пані! За вами я готов...

— Ви з компліментами? Се вам не до лиця.

— Щож, коли чую потребу сказати комплімент.

— Заховайте його для иньшої панни, я не люблю компліментів.

Роман зачудував ся. Прегарна дівчина — просто роскіш! І де вона виросла така розумна і гарна!

— Уже більше не скажу вам ніякого компліменту, хочби й було за що.

— Згода! Будете на вечерках? Я приїхала трохи забавити ся в мясницях.

— Буду.

— Танцювати любите?

— Як з ким.

— Наприклад, зі мною?

— Дуже радо.

Сіли вечерати поруч себе. З другого боку

панни Стефанії сидів радник, але вона розмовляла з ним мало. За те з Романом не могла наговорити ся, головню про жіночу справу. Роман зовсім годив ся на її думки, а вона на його.

Вечір минув як гарний сон, а коли вдарила дванайцята година, Роман і Стефанія привитали новий рік, як добрі приятелі.

Потім Павловська оповідала йому, що він дуже сподобав ся панні Стефанії. Роман був щасливий. Давно глядав такої дівчини і найшов...

Нитка замотала ся так, що годі було дальше шити. Але ґузик уже й так тримав ся сукна страшенно сильно. Роман урвав нитку і зробив вузлик. Другий ґузик був пришитий...

* * *

Розглянувшись у своїй гардеробі, Роман зміркував, що на м'ясиці доконче потрібно йому нової фраквої одежі. Видаток був незвичайний, він не мав стілько грошей. Отже написав до свого батька по гроші. Тимчасом уже й замовив у кравця одежу. Ждав цілий тиждень — відповіді не було і гроші не прийшли. Але по тижни приїхав до нього батько і перші його слова, якими привитав сина, були такі:

— Чи ти вже забув, як брав за молоду в шкіру? Дивись: отсе палиця! Якби не те, що ти сам здоров і сильний, як медвідь, я пригадав би тобі хлопча літа.. Такий старий хлоп, що йому вже трицять чотири роки, а він у мене грошей просить! Се просто сором! Я мушу раз тому всему зробити кінець! Я тебе оженю!

— З ким, тату?

— Менше о те, з ким; будеш мати гроші і можеш до смерти остати ся тим проклятим газетярем! Я вже умовив ся з її батьком.

— Вже умовив ся!

— Щож ти, йолупе, дивуєш ся! Коли ти не думаєш нічого, то я за тебе мушу думати. Не буду-ж я тобі вічно посилати гроший! В мене є ще донька!

— Pardon, тату! Ви на мене по правді видали дуже мало. Я сам заробляв і заробляю на себе! Великими видаткати на мене не можете мені дорікати. Донька певно коштує все більше, не рахуючи посагу, який, складаєте для неї.

— Мовчи! Одягай ся, поїдемо! Завтра вечерок у стрія, там буде вона. Вона тебе знає і вийде за тебе.

— Хтож вона така?

— Не скажу тобі, але ти її знаєш.

Поїхали. Романа переймало і горячкою і морозом на згадку, що так торгують його серцем, але він справді лякав ся тяжкої будущини і думав собі, що взяти добрий посаг за жінкою кому як кому а йому дуже придалось би. Його суспільне становище було незначне, виглядів на будущину ніяких, — нехай прийде на него недуга, і він — жебрак у шпитали. Батько-мати — вони помогли би, але дітий у них більше, а доходів не багато. І треба продати себе, хоч серце болить. От його сестрі Наталці добре: зросла пещена і не бита, не так як братя; від 16-го року бавила ся, а тепер у 20-ім році має

судженого, котрого любить; за кілька місяців вийде за него замуж — усе йде в неї старим, утоптаним шляхом, без тої борби, яку перейшов Роман. Чи ж думав він коли бути публіцистом?! А жите зложило ся так, що він по всяких гірких невдачах і розчарованях опинив ся в редакції. Колись думав дорівняти Шекспірови і Шевченкови, а сего дня пише про Драйфуса і про сьмілу крадіж у церкві в Пятигорбах.

»Ох-ох! чому я не вродив ся дівчиною! Нехай би моя сестра була Романом, а я Наталкою! Я очевидно люблю Стефанію і маю повне право любити єї, але не маю ніякого права взяти її! А тепер їду як ягня на зарізь«.

Вечерок у стрія. Він привитав ся з ріжними паннами, але не знав, котра йому призначена. Віднайшов матір і питає ся її, з ким то думають його сватати.

— Щож, ти не знаєш? Батько тобі не сказав? З Ганчаківною.

— З Ганчаківною! О Боже! Бувайте здорові, мамуню, я зараз вертаю ся до Львова!

— Що тобі? Ти здурів? Хтож таке видав? Тільки сорому нам наробиш.

— Мамо, мамо! Чому ви мене не втопили дитиною?!

— Іди між панни! Не роби дурниці! Ти не студент.

При вечері посадили Романа коло Ганчаківної. Вона сиділа коло него несьміла, як 16-літна панна, хоч уже мала певно стілько літ,

що Роман. А він скулив ся так, що найменше половина з його великої постави кудись поділася. Обоє не дивили ся на себе, мовчали, тільки вона часом усміхала ся так, що Романови аж мороз ішов поза плечі. Раз тільки глипнув він на її припорошене чимсь волосє і побілене лице — і з великим завзятем випив подану чарку горівки.

Розмова при шинці; — Пані напште ся вина чи пива?

— Я не пю нічого, тільки каву.

Роман думав-думав, що далі сказати, і не видумав нічого. Його фантазия мучила ся, як мотиль на шпильці, але злетіти не могла.

При полядвиці: — Ви читали «Дівочі сльози»?

— Ні. Кажуть, що то не випадає паннам читати сю повість. Мені мама заборонила.

Роман їв зявзято полядвицю і думав, що далі казати, але знову не видумав нічого. Просто порожна була голова як бочка. Що за нещастє!!

При індику: — Та напийте ся, пані, вина або пива!

— Ні, дякую!

Роман знову їв, думав і дивувався, що не годен нічого видумати. Але то зовсім нічого! Він, що писав нераз такі веселі фейлетони під неділю! О Боже, що за мука! І длячого мушци мають обовязок бавити жінок? Звідки такий гіренький обовязок?

Роман глянув на матір з жалем, але вона

поглядом наказувала йому бавити сусідку. Він зрозумів сей погляд, але на щастє подали морожене і його сусідка заняла ся мороженням більше як чим иньшим; не треба було її бавити.

Вечера скінчила ся. До Романа прийшла мати: — Ти мусиш з нею танцювати! Руш ся, хлопче! Ти сьогодні зовсім до нічого.

— Мамо, кажіть мені зрубати сяженъ дров, кажіть розвалити хату, що небудь, — все зроблю, а танцювати з нею не буду.

— Мусиш!

Роман сів і задумав ся. Що діяти? В його душі перевертало ся, як у горшку з кипятком. Такої муки він уже давно не зазнав.

Вкінці він рішив ся. Поглянув на годинник, забрав нишком пальто і капелюх, вийшов на город, перескочив пліт, трохи не побіг на дворець зелізниці і за пів години був уже в дорозі до Львова. Аж відітхнув лекше, коли поїзд виїхав у поле.

Потім батько прислав йому лист, в котрім писав, що вирікає ся його, але Роман сказав собі, що красше таке нещастє, як те велике, що його ждало. Рівночасно писала йому сестра, що його утечу витолкувала мати гостям наглою слабостию — отже все в порядку.

Згадка на се сватанє, а особливо на Ганчаківну, так його заняла, що коли він притис до стола голку, щоби її ще раз перепхати через тїсну дїрку гузика, замітив нараз, що разом з гузиком пришив і кишеню в поперек до верх-

нього сукна і до підшивки. Роман не думав довго, що тепер робити; він спробував, чи можна захвати руку в кишеню і як побачив, що можна, хоч і не вигідно, лишив її пришиту. Шкода відривати ґузик, пришитий так гладко і сильно.

Роман закурив папіроску і вдоволено глянув на свою роботу. Аби себе як небудь нагородити за неї і набрати сили до дальшого шиття, він на спирті за кілька хвилин зварив воду і запарив чай. Небавом у склянці червонів ся чай і Роман, попиваючи його, шив далі.

* * *

От щастє, що тепер хоч уміє зробити собі чай, а перше й того не знав. І в думку йому не приходило, що можна щось таке дома зробити і то без помочи жінки, чи взагалі жіночих рук. Протягом двох років сторожиха каменниці, що послугувала в нього, приносила йому що-рана до ліжка каву. Він тільки пробудив ся, а кава стояла вже коло нього готова. Вигода була незвичайна. Але склало ся раз, саме по пригоді з Ганчаківною, що він, скупавши ся і випаривши ся у парні, зважив ся потім на автоматичній вазі і з перестрахом побачив, що важить не 78 кілограмів, як давнійше, тільки 68. За два роки втратив десять кілограмів на вазі. Колиб так він що два роки тратив по десять кілограмів, що за яких 14 літ міг дійти до 0 ваги і зовсім щезнути з землі, не доживши і 50 літ віку.

Се застановило його і налякало. Він став думати над тим, що їсть і пє, бо доси не зважав на се. І з того часу, як він почав придивляти ся їді і напоям, він почув себе хорим. В реставрації, де харчував ся, він не раз думки думав над росолом так довго, поки той не покрив ся верствою лою; або ждав, поки сос застигне на студенець, і краяв його потім ножем, придивляючись йому з недовірєм, у великій непевности, чи сос повинен так зараз застигнути, чи ні. І він не раз і не пообідавши, ішов до дому голоден, а радше не голоден, лише байдужний на їду.

Рівночасно звернув він увагу і на каву, що йому що рана приносила сторожиха. Він почав її порівнувати з кавою у каварні і здало ся йому, що вона не така сама. Мав охоту зараз висварити свою послугачку, але щоби її не чіпати ся за дармо, дав перше розібрати сю каву знакомому товаришови-хемікови. Хемік розібрав і просто переполошив Романа аналізою.

— Знаєш — каже — що ти пєш? Ти пєш замість кави чорнило до черевиків, чорнило до писаня, муку, масло, смалець і воду забілену молоком і осолоджену цукром.

— Справді? — спитав ся здивований Роман.

— Ну, того всего в тій каві нема, бо се за дорого коштувало би твою господиню, але як ти можеш пити таке паскудство? У тій каві все є, тільки кави нема. Чи ти вже смаку не маєш?

. Се відкритє дуже зажурило Романа. Була се, правда, велика вигода, ще у ліжку пити каву, але ся вигода очевидно також причинила ся до того, що він утратив на вазі аж десять кильограмів!

На другий день рано, ще сторожиха не прийшла із сніданєм, як Роман зірвав ся з ліжка і став робити порядки на своїм столі. Не хочючи перевернув каламар і розлив чорнило. Очевидно треба було його стерти. Роман пішов до шафи, виняв сорочку і вже збирав ся стерти нею чорнило, коли в ту саму хвилику надійшла сторожиха з кавою.

— А ви що хочете робити? — майже скрикнула вона на Романа.

— Чорнило стерти.

— Та новою сорочкою?!

— Яка вона нова? От дивіть ся: дїрка прорвала ся, ковнірця не вдержить.

А сторожиха глянула на нього так, якби то вона справила йому ту сорочку, вирвала йому її з рук і поклала знову у шафу.

— Ви — каже — певно не знаєте, скілько у вас сорочок?

— Двацять чотири; торік числила прачка.

— Двацять чотири! Ану порахуйте!

— Та на що?

— Порахуйте, бо ще будете думати, що я вам покрала.

— Добре, добре, я почислю потім.

— Ні, ви зараз почисліть!

Сторожиха говорила таким тоном, що Романші знакомі.

ман не міг їй відмовити. Показало ся, що всіх сорочок було тільки тринайцять. А де поділи ся иньші, ніхто не знав і не міг сказати.

— Ех, ви! — замітила сторожиха в таким маловаженем, що се Романа аж обурило і він, якби бажав їй відплатити ся за маловажене, сказав:

— Я вашої кави не буду пити.

— А то чому?

— Ви чорнилом чорніть мої черевики, а не мій жолудок.

— А се що знов таке?

— Ви мене хочете отруїти своєю кавою. Ту нема і зеренця кави — говорив Роман, показуючи на принесене сніданє, не то з жалем, не то з докором.

— Хто вам се казав? — уже аж кричала сторожиха.

— Я вже знаю напевно.

— Отже неправда і ще раз неправда! Я купую що найліпшу каву: сама її пю, і дітям даю, і вам... Се не правда!

— Ну, то пийте її здорові, я не можу, бо я хорий. Я вам так дорого платив за сю каву, а у вас нема сумління...

Він сказав се таким жалісним голосом, що яка була сторожиха язиката, а проте замовкла, дивуючись, що він спізнав ся на її каві. Вона собі дешевим способом заробляла кілька гюльденів на місяць, а тут — по двох роках — мавш! розпізнав! Треба справді не дурити його хоч якийсь час.

Пригода із сторожихою а потім обід, якого і не рушив, зовсім прибили Романа. Котлет, здавалося, чистенький, свіжий, румяний та прибраний гарненько всякою всячиною, викликав у нім таку відразу, що він зараз мусів вийти на свіже повітря, щоби прийти до себе. А пополудни зараз пішов до лікаря. Лікар оглянув його докладно. Він пукав, слухав, випитував ся, оглядав язик — і вкінці сказав Романови, що він просто заморений голодом або ослаблений нездоровим харчем. На відході сказав йому, усміхаючись: »Найліпше зробіть, коли ожените ся!«

Лікар думав, що подав добру і дотепну раду, тимчасом він тільки ще гірше прибив Романа. Оженити ся! Легко сказати! Взяти багату а без любови — не годить ся, тай чи вийшла би яка богата за нього?! Брати бідну з любови — також невелика потіха! Як зійдуть ся дві біди, то з того вийде тільки одна велика біда! »От якби Стефанія хотіла за мене вийти за муж — було би прегарно!« думав собі Роман. »Вона подобав ся мені дуже, до того має гроші, крім того вона еманципантка, що повинна би практично доказати вільний вибір мужа і по своїй виодобі, а я мабуть сподобав ся їй!«

Пригоди дня і невідрадні думки настроїли Романа дуже лірично; він чув виразну потребу родинного огнища, при котрім і сам міг би загріти свою душу, і жінка могла би варити здорові страви — і в таким настрою він майже несьвідомо зайшов до пані Павловської.

*

Ішов сходами сумний і зівялий, як старий; куди то й сила його поділа ся! Але, вийшовши на перший поверх, у саму пору пригадав собі, що годі-ж йому таким зівялим показувати себе перед панною Стефанією — вона за маринованого оселедця не схоче вийти за муж! І він, яку мав силу, таку зібрав разом, та відчинив двері. Стефанія була у прихожій і тільки пурхнула, як пташка, до сусідної кімнати — не була відповідно одягнена, хоч мала на собі все, що треба.

При підвечірку — яка чудова була кава роботи пані Павловської! — Роман першим ділом завів розмову про свою недолю. Він був блідий і Павловська разом із Стефанією (бабка відїхала) питала ся його, чому се. Він не розповів пригод того дня, лише нарікав загально на зависимість муштин від жінощин.

— У школах — казав він — ми учимо ся кільканайцять літ і то всякої всячини: льоґаритмів, аналітики, тригонометрії, аористів, грецьких і латинських нісенітниць, — а марного котлєта зробити або каву не навчать. Кілько часу пропадає мущинам марно на каварні, на реставрації! За сей час вони могли би зварити собі самі чи сніданє чи обід, — тимчасом ся штука то лише привілей жінок, а ми засуджені на ласку і неласку реставраційних кухарок, що нам подають отрую за дорогі гроші.

Панна Стефанія усміхала ся, але Роман говорив далі з очевидним пересвідченєм: — Ми повинні вміти так само всі жіночі роботи

як жінки! Се просто нечувана несправедливість, що нас того не вчать. Адже наш мозок зовсім не гірший, як у жінок, і ми так само могли би навчити ся варити, шити, вишивати, пироги ліпити і т. п. Тимчасом тисячі літ жінки таїли сі штуки перед нами, щоб ми тільки не могли без них обійти ся. За що нам така зависимість, така неволя, тепер, коли всяка твар говорить про волю і бажає її? »Мушкини, кажуть жінки, вольні«. Спасибі за таку волю! Із жінок жадна не потребує заживати реставраційних отруй, лоїв, сосів і як там ті всі присмаки звуть ся. Кожда дочка вчить ся змалку сих найпотрібніших до життя відомостей, а нам кажуть учити ся »втягати корінь« з чисел, що ми потім з корінем забуваємо.

— То се ви що задумуете? — спитала ся панна Стефанія. — Еманципацию мушчин?

— А хочби! Як еманципация, то еманципуймо ся всі! Нехай кождий зазнає волі і нехай йому на тій волі буде добре!

— Ет! — сказала на те пані Павловська. — Замість таке говорити, ви радше оженіть ся, се буде найліпше!

Але Роман боронив справи: — Я не кажу про тих, що можуть оженити ся, але що мають робити ті нещасні, що з ріжних причин не можуть оженити ся? Адже й вони мають право на жить, на любов і на всякі приємности!

— Не журіть ся ви другими, тільки самі оженіть ся і вже!

Роман тільки ждав на такий зворот у роз-

мові і жалісним голосом відповів: — А котра-ж мене схоче? Сьогодні жінки шукають не муштин, тільки становища. Говорять про любов, потребу взаємної любови, а люблять поправді тільки себе і тільки про себе й думають. Виходячи за-муж, кожда питає ся: »А що буде, як муж помре?« Жадна не хоче вмерти скорше від мужа. Се таке немилосерне, жорстоке питання, що якби моя суджена вивіла таку гадку, а я про се дізнав ся, то ще від престола я завернув ся би до кавалерського життя.

— Ви очевидний ворог жінок! — замітила панна Стефанія.

— Противно, я так їх люблю і вважаю потрібними на світі, що рад би не бачити на них ніякої скази.

Роман був дуже вдоволений із себе за свою промову і він трохи не сказав у голос: »А тепер ти, панно Стефаніє, бери на розум!« Стефанія справді передумувала його гадки і се було видко з її слів, які сказала Романови на відході: — Коли ми так поагітуємо енергічно за еманципацією женщин і муштин, то прийде час, що всі муштини перенесуть ся н. пр. до Америки, а всі жінки до Європи і Азії, і будуть собі жити окремо, відділені океанами. Але чи ви прийдете на баль?

— Прийду.

Вона на прощанє стиснула його руку, як стискають муштини-товариші, кріпко і щиро. —

Нагадуючи собі сю розмову, Роман так задумав ся, що з половину голки запхав собі у

палець, скрикнув і аж підскочив з болю. Кров виступила з палця. »Ну, от проклята робота!« думав він собі: »Треба наперсток собі купити. Тільки на який палець його накладає ся? Коли я вколов ся у палюх, то очевидно на него наперсток потрібний. Мушу при нагоді спитати про се яку жівку...« А поки - що Роман завязав вузлик — четвертий гузик був пришитий! Він зітхнув вдоволено і випив чай, що зовсім уже застиг у склянці. Помалу, але з явною полекшою на серци і з роз'ясненим поглядом він шив дальше. — —

* * *

Приходив баль. Роман ждав його нетерпеливо. Нову одежу вже мав у шафі, але ще не мав шапокляка, рукавичок, білої краватки, шовкової хустинки, перфуми, лякерків, кальошів і — гроший. Все те він мав колись і зужив, і вже від двох літ думав, що крім гроший нічого з того не буде потребувати. Аж ось вийшло: треба знову! Видатки страшенні і то на один вечір! Найменше з рік треба буде те все сплачувати ратами. Та, ще колиб хоч виплатило ся! А правда: ще й букет для панни Стефанії! Який будь не можна дати: треба заімпоувати... В якій то вона буде сукні?

На грошеві клопоти поміг Романови знакомий жидок, а в справі букета — хто би сподівався?! — стала Романови у великій пригоді маленька Зоня. Вона розповіла йому, яку

сукню буде мати Стефанія, ще й пробку матері дала. Роман сховав сю пробку і дав зробити гарний букет з відповідним маншетом і лентами. Стефанія здивує ся, звідки він знав, яка в неї сукня. Роман був дуже рад із себе, але був і нетерпеливий, як панна перед балем. Цілий тиждень перед забавою він спав з перевязаними вусами, щоби виглядали краще. Решта лиця здавала ся йому менше важною і інтєресною для жіночого роду; впрочім не мав чого й лякати ся: його лице від реставраційного харчу було дуже інтєресне: бліде, як у панночок, що їдять зернята кави, оловці, уголь, цитрину, або й глину із груби. А чуприна була у нього здоровенна, густа як щітка і зачесана з фантазією в гору, так що високе, розумне чоло ціле було відкрите.

Але на день перед балем склала ся пригода, яка на хвилину сколотила його тихе щастє. Прийшов він до пані Павловської, бо просила його, щоб заняв ся деякими орудками; аж тут він тільки привитав ся, а Павловська з Стефанією просто намали його з ґратуляціями.

— Ґратулюємо! Ви заручені, а нам нічого не кажете!

— Хто вам казав? І з ким я заручений?

— Вже ми знаємо. Сьогодні лист дістали ми з сеї околиці, де ваша панна. Кажуть, що дуже богата.

— Я нічого не знаю.

— Не вдавайте! А Ганчаківна що?

— Ганчаківна!

Романови аж дух заперло. А тут Стефанія з докором до нього:

— Ви здавали ся мені такими щирими тимчасом виходить...

І в тім докорі Стефанії було стільки смутку і жалю!

— Алез мої ласкаві пані! Присягаю ся, що я не заручений!

Дами не зважали на його присягу. Вони в таких справах не вірять присягам.

— Чи хоч гарна вона? молода? розумна? — питали ся обі цікаво.

— Покажіть нам її фотографію, що носите певно на серці! Чи буде завтра на балю?

Роман був просто оголошений сими питаннями; одну тільки мав потіху, що у словах Стефанії чув виразно задрість; було видко, що займав її. Він боронив ся, як лев, але йому не вірили. Тоді він став просити Бога, щоби прислав Ганчаківну на балю, — нехай би її Стефанія побачила і його не підозривала... Його молитва була така щира, що Бог його справді послухав.

На балю була Ганчаківна: приїхала! Побачивши її, Стефанія усміхнулася ся, але в ту саму хвилину і споважніла. — Хто знає? — сказала до Романа і Роман не знав, як сі слова розуміти. Колиж до того побачив на салі і радника, його серце переповнило ся дивними почуваннями. Для відваги він випив чвертку вина в буфеті і йому стало троха лекше на серці. Перетанцювавши вальса із Стефанією, він по-

хожав в нею по салі (Ганчаківна трохи не з'їла їх обоє очима, а Стефанії се очевидно дуже сподобало ся) і бавив її веселою розмовою. Йому було так приємно!

— Ви читали >Дівочі сльози?< — питала ся панна Стефанія.

— Читав.

— Правда, чудова річ?... Що, ні? Ну, розуміє ся! Ви всі мушини однакові. Коли ми упоминаємо ся о рівноправність з вами, то вам се не подобає ся. Ви все хочете бути панами з повним правом на житє своє і наше, на працю, на любов, а нам ніяких прав не признаєте.

— Бо ви всіх наших обовязків не хочете на себе прийняти. Прав хотіли би, а обовязків ні. На приклад у війську не служите — відповів Роман так тільки для суперечки.

— Я служила би, як би мене взяли.

— Розуміє ся при гузарах і відразу офіциром. Уніформ багатий, нічого казати!

— Ет, ви всі думаете, що ми тільки за уніформами пропадаємо.

— Ну, то возьмім, коминарем згодились би бути? Подумайте собі, що ви бідні і приневолені бути коминарем, чорнити немилосерно своє біле личко сажею, але зате вилазити комином на дах, на те найвисше становище, яке тільки мушини займали доси. Не схотіли-б? От бачите!

— Всеж таки ви маєте волю, а ми не-вільниці!

— Звісно, звісно: ми маємо волю любити

панну і дістати гарбуза. Ми вибираємо, а ви бідні тільки ждете... Право на гарбузи ми вам любісінько відступимо. Поміняймо ся раз ролями. Вибірайте на приклад мене; я буду сидіти в городі на лавці, а ви прийдете несмілі, зажурені, і почнете говорити про бодяки, місяць, соловіїв, жаби і т. п. поетичні річи, потім скажете: »люблю вас!«, а я почервонівшись відно-
вім: »Спитайте тата!« або »Моя серце належить уже до Ганчаківни!« Коли ми мушцини діждемо ся такої волі?

— Глузуйте собі здорові! Ви всі тільки глузуйте собі з нас і не хочете зрозуміти. Того не бачите, які ми безпомічні, які беззахистні — —

— Знаю, знаю: се стоїть у »Дівочих сльозах«. Ну, ви мабуть маєте з чого жити?

— Я не про себе, а про иньших.

— Але ви — —

Роман не договорив, се вже було би занадто сьміло.

Букетом, який він подав Стефанії при котиліоні, він зовсім здобув собі її серце. Вона чудувала ся його бистроумности і ріжним иньшим гарним прикметам. Потім, коли дами вибирали мушцин до танцю, Стефанія вибрала його, сказавши притім важні слова: — Се наше одиноке виборче право і то ще на коменду мушцин.

А Роман сказав на те неменше важні слова: — Я вам признаю і всяке иньше право вибору...

Обвішаний ордерами і оголомшений чара-

ми балю і прихильністю Стефанії, він зовсім не зважав на те, що і радник Скрутинський танцював з його милою — годі-ж було Романови все тільки з нею танцювати. За те заняв його один плян, яким він думав раз на завсіді прикувати панну до себе. Звісна річ: жінки страшенно люблять відважних муштин. Вони дивують ся їх відвазі і за неї нагороджують найкрасше. Роман знав уже, яке геройське діло має вчинити, але справді і він застановляв ся добру хвилину, чи відважити ся на таке діло чи ні. Все одно! — сказав він собі вкінці, сміло перейшов салю і попросив до танцю — Ганчаківну...

Вражине було незвичайне: Ганчаківна була би танцювала дві години, як би Роман був витримав, і що більше: вона сказала в розмові цілих сімнайцять слів; він упрів, якби не знати при якій праці; а Стефанія своїм очам не вірила, так здивувала ся. Однак замість похвалити Романа за відвагу, вона сказала йому: — »Вас таки щось тягне до неї“... З такої замітки Роман не був рад, але потішив себе небавом знаним спостереженем, що льогіка у жінок иньша, як у муштин.

За те знов як любо вона усміхнула ся до Романа по двох днях, коли у »Рускім дневнику« прочитала опис балю; там очевидно ніхто иньший, лише Роман, назвав її королевою балю. Він не виписав цілого її імена і прізвища, але букви »Стеф. Черк.« очевидно не означали нічого иньшого, як її саму. При найближшій на-

годі вона сердешно стиснула його руку: друкованих компліментів для себе вона ще не читала ніколи в житю.

Були се гарні часи — —

»А чорт би тебе побрав!« — скрикнув Роман несподівано; се бажанв його ' відносило ся до голки, що, притиснена до стола, зломила ся аж на три часті. Через те якийсь час його уява була занята гузиком і голкою, але вже небавом пятий гузик сидів твердо на своїм місци — і не було ніякої перешкоди згадувати далі гарні часи.

* * *

Чи ті часи були справді гарні?

Ось хвилина радості. Роман сидить у Павловської на софі; з одного боку коло нього Зоня, а з другого на землі Гектор. Більше нема нікого: Павловська приготує вечеру, панна Стефанія пішла на ховзанку, Павловський ще не вернув з касина. Нахилившись до уха, Зоня шепче Романови: — Тітка Стефка казала нині, що ви їй снили ся.

— Справді?

— Справді. Казала, що ви їй сподобали ся, що з вами бавила ся дуже добре.

Роман з радості обняв і поцілував Зоню та погласкав Гектора.

А потім знов і смуток і радість. Раз вечером іде він улицею на ховзанку, де мала бути Стефанія. Іде задуманий і не зважає на людей.

Потрутив якусь паню; дивить ся: панї така молоденька, чепурна, гарно одягнена.

— Pardou! — сказав він, здіймаючи капелюх.

— Ніщо не шкодить! — відповіла вона. —
Ходім разом!

Роман почервонів ся по самі уха, серце йому закровавило ся з сорому, обуренє заволоділо його душею — і він, як опарений, відскочив і давай утікати! Що вона собі гадає? То невинний мущина не може вечером перейти спокійно улицею? Жінки нарікають, що не мають волі, — а вони от що починають із мущинами! Кожда немов відгадує, що Роман нежонатий, і думає, що се вже достаточна причина зачіпати невинного кавалера на улиці. Прикро було Романови, ще більше прикро, ніж героїні »Дівочих сліз«, коли їй таке саме лучило ся з мущиною. Передумуючи свою пригоду, Роман дійшов до висновку, якого жінки не признають, що »яке їхало, таке здибало«, жінки і мущини однакові.

Він хотів сю свою бистроумну замітку сказати Стефанї, але коли прийшов на лід і побачив її при сьвітлі електричних ламп на ніклевих лижвах, засоромив ся і говорив зовсім що иньше. Він ховзав ся разом з нею, тримав її за руки, і йому було дуже тепло. Раз, закруючи нею, мусів її хопити в обійми, бо була би впала. Її лице облив ще горячіший румянець, а очи блиснули так, що сей блиск здав ся Романови яснійшим від лукових електричних ламп,

що висіли над замерзлим ставком. Потім він наумисне вправ перед нею на одне коліно, але зробив се так зручно, що Стефанія могла цілий тиждень думати, чи се зробив він наумисно чи ні, і не здогадати ся. Військова музика грала польки і вальси, по ставку крутили ся сотки пар і поодиноких людей — крім музики було чути тільки лжви на леду і веселі розмови.

Був се гарний вечір. Роман не змерз ані троха, хоч мороз був кавалерський. Невидимий огонь, що горів у його серці, зогрівав його цілого, як добра груба.

Потім він відпроваджував Стефанію до дому. Була може осьма година вечером. В дорозі прийшло йому на думку, запросити її до цукорні. Вона обурилася: — Що ви собі думаєте?

— Я думаю собі, — відповів Роман — що ви як розумна панна не повинні зважати на людські язика і не обмежувати своєї волі. Чи соромно вам зі мною?

Питане було таке, що Стефанія й не могла відповісти інакше, як лише згодити ся вступити до цукорні.

— Рівне право для всіх! — сказав Роман і, чи забув ся у своїм щастю, чи справді думав, що вже тепер настали иньші часи, перший увійшов у двері.

Стефанія покрутила носом, але мовчала; увійшла за Романом — і обоє сіли коло стола. В цукорни були гості і з них дехто цікаво оглядав молоду пару, але вони не зважали: Стефа-

нії було соромно піднести очі, а Роман тимчасом припрошував її брати тіста з кремом.

Він думав, що приятельськими запросинами до цукорні, чаєм і тістами з кремом зробить хоч маленьку приємність своїй панві, тимчасом з отсего вечера і почало ся нещасте, яке йому і не снило ся. Був хтось у цукорні, що доніс Павловським цілу пригоду: і те, як він перший відважив ся вступити в двері, чим зневажив даму, і те, як її частував — усе знали Павловські. Коли при найблизшій нагоді Роман відвидів Павловських, Стефанія не хотіла з ним бачити ся, її ніби-то боліла голова. За те Павловська обсипала його докорами, як градом: — Що ви зробили? Хтож таке видав? Що ви собі думаете?

В розпущі Роман одно лише хотів знати: хто се доніс Павловській: жєнщина чи мушїна? Роман не хотів знати імени сеї особи, тільки її рід. Павловська не хотіла спершу сказати, вкінци виявила тайну, що се жєнщина. Романовид від того аж на серци полєкшало.

— Отже не мушїни обмежують волю жінок, тільки самі жінки! — сказав він твердо і був рад у душі, що хоч гірким досвідом дійшов до такого висновку.

Тепер він сам не знав, що робити. Він ждав — і се, не рахуючи його писаня в редакції, була одинока його робота і думка. І встаючи з ліжка і лягаючи спати, він розважував свою провину і не знав певно, як дивити ся на неї. Цукорня, чай, тіста з кремом — се звісно

річи не заборонені. Що він перший увійшов у двері, а вона за ним — се-ж не повинно бути провиною в очах еманципованої жінки. »Се нечемність!« шептало йому сумління і серце. »І через що нечемність?!« — відповідав розум — і Роман не міг ніколи скоро заснути, так думав. Чи може се провина, що без опіки тітки вечером завів її до цукорні? Адже цукорня одна з перших, пора не пізна, свідків було багато. Чогож хотять люди від нього? На добрий лад — се-ж зневага не для неї, тільки для нього — се підозріне, що він міг щось злого зробити панні Стефанії!

І отся гризота зовсім розбила Романа. Він дістав страшенну інфлюенцу і мусів покласти ся в ліжку. Лежачи — ждав. Як-раз зовсім так само ждав, як героїня »Дівочих сліз« І не знати, на що ждав, але ждав. Йому здавало ся, що коли він справді сподобав ся Стефанії — а про те всі говорили — то вона, як розумна жінка, не з тих старосвітських, повинна вибрати його. Гроші має, значить: мужа з декретом не потребує, будучина її не лякає, може вибрати собі Романа на мужа і буде прегарно. Вийшло би, правда, таке, що жінка годувала би мужа, — ну, та чомуж би раз не мало і так бути? Врешті і він заробляв би на жите, а як би він жінку любив!

І коли йому інфлюенца зовсім забила голову, як оловом, і він лежав, здавало ся, без думки сам один у своїй хаті, навіть без опіки своєї послугачки-сторожихи, — привиділо ся

раз йому, що прийшла до нього Стефанія. Прийшла сама, сіла собі на ліжку, поклала свою маленьку руку на його горяче чоло і сказала: — Бідний ти! Лежиш, як Лазар, сам один, і ніхто тебе не пожалує. Старих паннів усе таки тепер дехто жалує, плачуть над ними, упоминають ся о права для них, а старих кавалерів ніхто не жалує; всі думають, що їм з їх »волею« страх приємно. Навіть податок хочуть на них наложити!... От чекай: скоро виздоровієш, поберемо ся; будемо мати з чого жити — я маю право вибору і вибрала собі тебе.

Романови мимо інфлюенци в голові прояснило ся і серце на radoщах забило ся сильнійше, він усміхнув ся щасливим усміхом дитини, — але по хвилині отворив очи: в комнаті пусто, нема нікого! І його взяв такий гіркий жаль, що не міг настарчити хустинок на обтиранє сліз і носа, бо рівночасно і ніс плакав. І він зітхав: »о Боже!« і ті зітханя повторяли німі стіни його кавалерської комнати. »Колиб хоч хто приніс фляшку горівки, бо горівка, кажуть, добра на інфлюенцу!« думав він собі і гіркий усміх скривив його уста, бо у голову прийшла йому й иньша думка: »Горівка помогла би мені й на що иньше«. Але горівки не приніс ніхто. Він ждав, нещасний, засипляв, будив ся, і знову ждав; аж вкінци сам устав, пішов у місто і випив чарку горівки. Зараз йому легше стало: і в голові і в серці. Випив другу. Дивував ся хвилину, що підчас інфлюенци горівка хочби тобі троха забаламутила голову — нічо-

го не шкодить — потім закусив і випив третю чарку — і йому сьвіт роз'яснив ся, якось лекше стало на душі. Там десь тільки на самім дні серця таїв ся у нього гіркий жаль до сьвіта і до людий, але він про се не думав. Він все ще ждав і мав надію, покладаючись на ніжне жіноче серце, що як розум мовчить, то воно за нього думає і то думає красше, як він.

Одного лише не знав Роман, чи випадає йому тепер шукати Стефанії, чи ні. Але на те найшов він зараз раду. Не треба її й шукати, а треба просто пійти на другий бал, який небавом має бути — кождому-ж вільно вийти — і там шукати доброї нагоди до розмови із Стефанією.

— Так! — сказав Роман. — Ну, от один гузик пришив гладко і без пригоди! Троха, правда, не в простій лїнії з другими, але се ніщо не шкодить. А тепер остатній...

* * *

Шестий гузик був пришитий. Хоч голова і серце Романа були повні сумних споминів, але почутє порядку, який він заводив отсе у своїм житю і на пальті, наповняли його відрадою.¹ Він закурив папіроску і пускав з димом сво думки.

Яка то нудна робота — таке пришиванє гузиків! А все лише через те, що мущин сего не вчать, що сю роботу загарбали здавна жінки у свої руки. Сповняючи таку нікчемну роботу, жінки думають, що вже задля самих гу-

*

зиків вони мущинам потрібні; тимчасом, як себе перемогти, то можна притім сьміло обійти ся без жіночої помочи. Робота, що правда, не приємна сама по собі, та всеж не трудніша, як веденє якого небудь уряду або хочби редактованє газети. Мало того: до пришиваня ґузиків не потрібно й великих студий; треба лише зломити кілька голок, уколоти ся кілька разів у палець, — і вже чоловік навчив ся. І за таку марницю жінки беруть не раз муштин у свою неволю!...

Ет! махнув Роман рукою, витягаючи з сукна голку з ниткою, так, що зачіпив голкою о стіл і вона зломилася. Але він не зважав на се; на теж він і купив відразу цілу пачку голок, щоб не журити ся такими дурницями. Взяв нову і шив далі.

Тепер уже не дратують його такі річи — привик з потреби і привчив ся, а голки не дорогі — але перше страшенно було йому прикро: коли ґузик відорвав ся, то він купував нову одєжу; потім платив кравцеві окремо за сильне пришите ґузиків; а тепер уже обходив ся без кравця; вмів собі порадити.

Але буває часом, що прийде на нього «слаба хвилина» і йому жалко, що мусить сам займатися такою роботою. Прикро йому не для того, щоб соромив ся такої роботи, а так тільки думає собі: ось, що в цілім житю потрібно знати; а він тимчасом учив ся цілими роками богато таких річий, що вже давно їх забув і не має ніколи потреби пригадувати їх собі.

Колиб хоч ту ученість Романа вмiли були оцінити жінки! Правда, з ними ніколи не можна було поговорити н. пр. про тригонометрию або про аористи, але й без того вони могли зміркувати, що Роман знав не мало. Стефанія казала навіть, що він розумний чоловік і ніколи не забуває язика в роті. А проте — ох Боже, Боже!

Сей баль, що прийшов, порішив цілу справу. Роман прийшов на баль непевний і задуманий. На салі був радник і Ганчаківна і инші гості. Він привитав ся зі всіма, — Стефанія подала йому руку так холодно, що він аж змерз — і не знав, що робити. Під зеркалом сиділа бабка Стефанії. Він присів ся до неї, знаючи, що вона у справах Стефанії має важкий голос. Стефанія танцювала з радником, а він розмовляв із бабкою її.

— Ви не танцюєте? — питала ся бабка.

— Яюсь не маю охоти.

— І не сором вам? Подивіть ся, як радник танцює! Він же грубо старший від вас.

Роман подивив ся на радника: він справді був старший: трошка грубий, трошка лисий на самім тімю, але лице мав повне і румяне. Роман бачив його багато разів, та ще ніколи не придивив ся йому докладнійше. Тепер він замітив, що Стефанія була висша від нього і очевидно витревалійша, бо радник потив ся танцюючи, як при тяжкій роботі, а по Стефанії і знати не було ніякої втоми.

І коли він так задумав ся, оглядаючи рад-

ника, бабка нараз аж наполохала його ніби невинною заміткою:

— Чую, що ви заручені, богату панну берете.

— Ні, пані, я не заручений, але жду на заручини.

— Чому ждете?

— Бо ще панни не маю!

Бабка усьміхнула ся дипломатично і ні з того ні з сего заговорила про радника: — Чи не знаєте ви його близше?

— Чому не знати? Знаю!

— Щож він за один?

— Так собі радник, що від давна глядає жінки. Дуже добра партія.

— Партія справді добра.

А Романови після сих слів якби в голові блискавиця блиснула і, потім зайшли чорні хмари: він зрозумів наміри бабки, зірвав ся, як опарений і скоро замітив, що радник уже змучений, тільки ждав, коли він пустить Стефанію, і зараз узяв її до танцю. Але музика в ту саму хвилю перестала грати. Він ще більше був рад і став проходжувати ся із Стефанією по салі:

— Ви гніваєте ся на мене? — спитав ся.

— Ні.

— Чомуж такі холодні?

— Бабка казала.

— Бабка казала! — трохи не скрикнув Роман. — А ви що сказали на те?

— Знаєте що, пане Романо? Не випитуй-

те ся! Я вас поважаю, будьмо добрими приятелями! Добре?

— Я приязни не хочу, я маю право на любов так, як і жінки.

— Ніхто вам сего права не відбирає. Любити можете, кого хочете.

— Не так, панно Стефанів! Я ставлю справу так, як у »Дівочих сльозах«.

— Якже то?

— Право не любов, се у жінок таке право, щоб їх кождий мущина любив, а вони нікого. Ми повинні мати таке саме право і готові ще й любити тих, що нас люблять.

В сій хвилі приступив до них радник і вони пішли далі в трійку. Роман не знав уже, що говорити...

Вже в кілька днів потім Роман дізнав ся, що радник женить ся із Стефанією, а ще перед великодним постом відбуло ся весіле. За цілий той час від заручин до весіля Роман з розпуки випив більше пива, як за ціле своє життя, але се йому не багато помогло, тільки прибільшило йому довгів. З того часу памятає він лиш одну розмову з Павловським. Павловський стрітив його і спитав ся, чому до них не приходять. Потім пішли оба на сніданє і снідали від десятої рано аж до шестої години вечером. Про що вони не говорили! Була очевидно мова і про Стефанію.

— Я любив її! — говорив Роман з жалем.

— І що з того? — питав ся Павловський.

— І я подобав ся їй!

— І що з того? — питав ся знову Павловський.

— Як то: що з того? Могла-ж мене вибрати!

— Вас?! Щож ви є? Ви не гнівайте ся за таке слово; ви знаєте, що я вас високо поважаю, але з жіночого становища...

— Що я є? Я мущина!

— Мало того.

— Я осьвічений мущина!

— Мало того.

— Я денникар, учитель тисячий людий, дорослих а не дітйй.

— Ой, ой, пане Романе, які ви дитинні! Вона з таким маєтком вийшла би за нашого денникаря замуж! Знов же ви хотіли би жити на ласці жінки?

— Чомуж би ні? Чи жінки все мають жити на нашій ласці? Врешті я заробляю, доки можу.

— Становище, пане Романе, становище! Богаті панни не виходять замуж за бідних, а коли виходять, то їх називають ексцентричними. От випиймо, пане Романе!

І вони оба випили.

А потім Роман відпровадив Павловського до дому, а Гектор відпровадив Романа до його дому. Гектор якби розумів горе свого приятеля, доти не покинув його, доки Роман не опинив ся у своїй хаті. І тут склала ся сцена, якої Роман і доси не може забути. Гектор підняв ся на задні лаби, щоби Романа поцілувати, а Роман обняв його за шию і поцілував у чоло, при-

мовляючи гірко: »Приятелю мій вірний! Собаче в тебе серце, але красше як...« Він не міг дальше промовити слова, лише гірко заплакав. Гектор сів на землю, зняв морду до Романа і став жалісно вити. Був се дует, що серце роздирав; такого дуету жадна панна — чи стара чи молода — як жив, не чула.

Очунявши з жалю, Роман глянув на свого приятеля і погладив його сердечно по голові. Потім тяжкою ногою, як зломаний, ледви дійшов до шафи, де складав свої віктуали, виняв звідтам пів метра ковбаси і дав Гекторови. »Їдж, мій єдиний приятелю, а не забудь відвідати мене ще коли!« Гектор, уже з ковбасою в зубах, подав Романови лабу, блиснув вдячними очима, потім пішов до дверей, отворив собі лабою двері і забрав ся.

Роман аж засьміяв ся: »Хитра бестия!« — промовив він; замкнув двері і поклав ся спати, бо мав великий наклін до горизонтального положення.

З того часу Роман від неодного відвик, а неодного навчив ся. Відвик танцювати, а навчив ся дещо варити. Він справив собі кухарську книжку і побачив, що варенє се не така велика штука. Читанє сеї книжки давало йому нераз величезне вдоволенє, як нпр. спосіб на відсьвіженє баб, де сказано, що завиває ся бабу в мокру бібулу і саджає ся в піч. Подібних приписів було у книжці більше і він чим раз красше розумів, що їсть. З того часу поправило ся й його здоровлє і втрачених десять кільограмів

він наново придбав собі. Крім того він сам стелив постелю, зміняв правильно і в пору пішви і простирала, стирав порохи, справив собі квітки і заслони на вікна, знав, кільки має сорочок (лише що-до хустинок не мав певности) — одним словом у його кавалерській хаті був порядок і без жінки.

• • •

Роман пришив остатній ґузик і в нього якби дух вступив. Кого не тішить яке небудь привязанє, — всякого тішить! Якжеж не мало Романа тішити не то привязанє, але пришите ґузиків! Він попробував їх, чи сильно держать ся, — вони держали ся так, що тільки разом з сукном можна було їх відірвати. Його лице роз'яснило ся від великої радости і очи блиснули огнем. Він почув себе о пять літ молодшим і о десять літ шиковнійшим. Що за радісне почутє, яка певність себе вступає в серце, коли чоловік свідомий, що ґузики не покинуть його ніколи!

І Роман, як новонароджений, узяв палицю і елястичним кроком пішов на прохід, знявши голову гордо в гору.

Сонце клонило ся до заходу і позолочувало парк. В парку грала музика; сотки людей проходили ся та балакали весело.

В одній алеї Роман стрітив радника з жінкою. Радник по весілю якось раптом постарів ся і посивів, а жінка його зблідла. І тепер ішли

вони мовчки поруч себе і кожде дивило ся собі в иньшу сторону.

— Моє поважанє! — поклонив ся Роман.

— Моє поважанє! — відворкнув радник, але за те жінка усміхнула ся до Романа так мило і тужно, як би просила його, щоби прилучив ся до них.

Але Роман зашпав усі гузики на своїм пальті і почув на грудях мов панцир, що охоронював його серце від ударів. Він гордо пішов далі.

Львів, 14. січня 1899.

З М І С Т.

	стр.
I. Два ставки	3
II. Нещасна пригода	10
III. Казка про Невдоволеного Русина	15
IV. Як я видавав газету	21
V. Новітний плуг	31
VI. Як я продавав свої новелі	43
VII. Виклад про крамниці	53
VIII. Казка для дітей	61
IX. Зуб мамута	64
X. Народний Дім	78
XI. »Нашолъ литератора«	91
XII. Еманципация мущин	99

ПОПРАВКИ.

На ст. 4 рядок 3 з низу замість: закутавшить має бути
закутавшись

>	>	25	>	15 з гори	>	отже має бути отсе
>	>	27	>	10 з низу	>	деякі > > де які
>	>	29	>	11 з гори	>	вільні > > вільнії
>	>	61	>	7 з низу	>	навіть > > на віщо-
>	>	65	>	11 з низу	>	остав ся має бути
оставсь

>Два ставки< написані в році 1898.

>Як я видавав газету< написане в р. 1896.

Date Due

PG 3948

.M24 N2

3 2000 004 482 2

**DO NOT REMOVE
SLIP FROM POCKET**

